

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ДЕЛІКТНЕ ПРАВО

ЗБІРНИК ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ДЕЛІКТНЕ ПРАВО
ЗБІРНИК ЗАВДАНЬ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Електронне видання

Дніпро
2018

УДК 344.232(076.1)
Д 29

Рекомендовано вченою радою
Університету імені Альфреда Нобеля
(протокол № 1 від 22 лютого 2018 р.)

Автори:

О.В. Пушкіна, доктор юридичних наук, професор;
Т.М. Лежнєва, кандидат юридичних наук, доцент;
І.Б. Пробко, кандидат юридичних наук;
С.В. Черноп'ятов, кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Є.М. Щербина, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;
І.В. Тулянцева, кандидат юридичних наук,
суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду.

Деліктне право: збірник завдань для самостійної роботи
Д 29 [Електронний ресурс] / О.В. Пушкіна, Т.М. Лежнєва, І.Б. Пробко
та ін.; за заг. ред. Т.М. Лежнєвої. – Дніпро: Університет імені Аль-
фреда Нобеля, 2018. – 97 с.

ISBN 978-966-434-431-6

Збірник містить завдання для самостійної роботи з навчальної дисци-
пліни «Деліктне право», що мають як науково-пошуковий, так і прикладний
характер. Укладений на основі чинного законодавства України, актуальних
досягнень правової наукової думки, поточного стану юридичної практики.

Збірник розрахований на здобувачів вищої освіти другого (магістер-
ського) рівня за спеціальністю 081 «Право», науково-педагогічних праців-
ників юридичних ВНЗ та факультетів.

УДК 344.232(076.1)

ISBN 978-966-434-431-6

© О.В. Пушкіна, Т.М. Лежнєва,
І.Б. Пробко, С.В. Черноп'ятов, 2018
© Університет імені Альфреда Нобеля,
оформлення, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМА 1. Загальні положення про недоговірні (деліктні) зобов'язання.....	5
ТЕМА 2. Недоговірні (деліктні) зобов'язання: поняття та загальна характеристика	9
ТЕМА 3. Загальні підстави відповідальності за шкоду, завдану неправомірними діями	15
ТЕМА 4. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної або юридичної особи	23
ТЕМА 5. Відповідальність за шкоду, завдану особами з різними вадами дієздатності	28
ТЕМА 6. Відповідальність юридичної або фізичної особи за шкоду, завдану їхнім працівником чи іншою особою	33
ТЕМА 7. Відповідальність за шкоду, завдану органами влади та їх посадовими особами, незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду.....	35
ТЕМА 8. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки ...	39
ТЕМА 9. Відповідальність за шкоду, завдану ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого	43
ТЕМА 10. Деліктне право у конституційному праві	46
ТЕМА 11. Деліктне право у господарському праві	48
ТЕМА 12. Деліктне право у кримінальному праві	52
ТЕМА 13. Деліктне право у адміністративному праві	58
ЛІТЕРАТУРА	64
ДОДАТКИ	75
1. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 6	75
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4	90

ПЕРЕДМОВА

Збірник завдань для самостійної роботи з навчальної дисципліни «Деліктне право» підготовлено науково-педагогічними працівниками кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля. Збірник розраховано на здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня.

До уваги здобувачів пропонуються завдання різного рівня складності та різної спрямованості. Особливістю збірки є те, що вона містить не лише прикладні завдання, але і завдання з елементами науково-пошукової діяльності. При підготовці видання використано класичні та сучасні наукові публікації з актуальних проблем юридичної відповідальності. Слід відзначити, що велика кількість завдань мають науково-пошуковий характер, ґрунтуються на творчому аналізі та узагальненні великої кількості матеріалів наукових публікацій та орієнтують здобувача на аналіз наукової літератури та формулювання власної точки зору з того чи іншого питання. При підготовці завдань також використано судову практику.

Для виконання завдань здобувачам пропонується детальніше ознайомитися із тими науковими публікаціями, на які є посилання у завданні, та з іншими публікаціями з відповідної тематики.

Збірник також може бути корисним для науково-педагогічних працівників при підготовці до проведення практичних занять.

Незважаючи на значне використання наукової літератури, автори не претендують на формулювання будь-яких наукових результатів, які могли б містити елементи наукової новизни. Збірник має винятково навчально-методичний характер, хоча й відрізняється особливостями методики підготовки матеріалів завдань для самостійної роботи. Використані ідеї, результати і тексти інших осіб належать їх вельмишановним авторам, а їх використання в цьому виданні застережені належними посиланнями на відповідні джерела.

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО НЕДОГОВІРНІ (ДЕЛІКТНІ) ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. Завдання. *Поміркуйте, чи можна говорити про подібність понять «зобов'язання відшкодування шкоди» та «відповідальність за завдану шкоду», а також їх тотожність із поняттям «деліктне зобов'язання»?*

2. Завдання. *Ознайомтесь з відмінностями між договірною і недоговірною, або деліктною відповідальністю за завдану шкоду, наданими К.А. Флейшиц.*

По-перше, до підстав звільнення від відповідальності за шкоду, завдану невиконанням зобов'язання, покладеного договором, належить неможливість виконання, зумовлена виною, тобто умислом або необережністю кредитора. Підставою звільнення від відповідальності за шкоду, завдану деліктом, крім умислу, є груба необережність потерпілого.

По-друге, відповідальність за шкоду, завдану особою, на яку законом або дорученням боржника покладено виконання договірного обов'язку останнього, – це відповідальність за чужу вину. Боржник звільняється від цієї відповідальності, якщо доведе, що неможливість виконання ним, боржником, обов'язку викликана не умислом або необережністю особи, яка в силу закону або доручення боржника мала б виконати обов'язок останньої, а в силу обставин, настанню яких ця особа не могла запобігти. Відповідальність за шкоду, завдану деліктом іншій особі, є відповідальністю за свою вину, за culpa eligendo або за culpa in custodiendo.

По-третє, відповідальність за шкоду, завдану невиконанням договору декількома боржниками, вважається дольовою. Відповідальність осіб, які спільно завдали недоговірну шкоду, є відповідальністю солідарною.

По-четверте, не завжди збігаються строки давності для подання позовів та відшкодування договірної і недоговірної шкоди [103, с. 130–133].

Завдання. На підставі аналізу наукових джерел назвіть інші відмінності між договірною і недоговірною, або деліктною відповідальністю за завдану шкоду.

3. Завдання. Ознайомтесь з різними визначеннями юридичної відповідальності та дайте власну дефініцію юридичної відповідальності:

– прояв зв'язку і взаємної залежності особистості і суспільства [75, с. 45];

– державний примус до виконання вимог права, реакція на правопорушення [92, с. 6–11];

– реалізація (втілення) санкції правової норми [116, с. 136];

– міра державного примусу, що заснований на юридичному та суспільному засудженні поведінки правопорушника, та полягає у встановленні для нього негативних наслідків як обмежень особистого та майнового характеру [31, с. 314–315];

– ширша за обсягом від застосування санкції категорія, яка охоплює кваліфікацію правопорушення, встановлення об'єктивної істини у справі, права звинуваченої особи і ряд інших [52, с. 102–103];

– обов'язок особи витримати заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення [3, с. 371];

– реалізація правової норми на підставі зобов'язання, яке виконується у примусовому порядку [11, с. 4];

– регульований правом обов'язок надати відповідь за свої дії [99, с. 11]; застосування до правопорушника передбачених санкцією норми права заходів державного примусу, що виражаються у формі обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру [101, с. 435];

– правовідношення, яке виникає внаслідок порушення цивільних прав, зміст якого виражається в обов'язку винного порушника зазнати неvigідних для нього наслідків і праві потерпілого на поновлення порушеного права та

компенсацію завданої шкоди, забезпечених можливістю застосування державного примусу [105, с. 203].

4. Щодо попереднього завдання. *Чи згодні Ви з тим, що в теорії права немає єдиного підходу до поняття юридичної відповідальності, але в цілому можна визначити такі її ознаки:*

- а) є наслідком правопорушення;
 - б) є застосуванням мір державного примусу;
 - в) є певним додатковим обов'язком, що покладається на порушника,
 - г) пов'язана із осудом порушника та превенцією майбутніх порушень?
- [70, с. 153].

Чи можна наведені ознаки застосовувати до таких ситуацій:

- 1) роботодавець зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану його працівником при виконанні ним трудових обов'язків;
- 2) заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності;
- 3) відшкодування заподіяної позадоговірної шкоди в добровільному порядку?

5. Завдання. *Ознайомтесь з рисами цивільно-правової відповідальності, наданими Р.Б. Шишкою та О.Р. Шишкою:*

– настає лише за наявності складу притягнення до такої відповідальності: учинення порушення зобов'язання (невиконання чи неналежне його виконання); негативні наслідки такого порушення: збитки, фізична шкода, моральна шкода; причинний зв'язок між порушенням та його наслідками: вина; судове рішення про притягнення до цивільно-правової відповідальності;

– настає для деліквента перед потерпілим з метою відновлення чи компенсації порушеного його права;

– майновий характер у вигляді відшкодування завданих збитків чи шкоди, сплати неустойки, компенсації, іншого вилучення належного порушнику майна;

– її межі зумовлені її компенсаторною функцією та необхідністю еквівалентного відшкодування потерпілому завданих збитків чи шкоди;

– за однотипне порушення до порушників застосовуються рівні за обсягом міри відповідальності (рівна відповідальність різних учасників цивільного обороту) незалежно від правового становища та вини;

– до цивільно-правової відповідальності деліквент притягується на підставі рішення суду [67, с. 4].

Завдання. *Наведіть приклади на кожен рис цивільно-правової відповідальності.*

6. Ознайомтесь. У цивілістичній доктрині склалися три класичні підходи до розуміння цивільно-правової відповідальності: цивільно-правова відповідальність визначається через категорії «санкція», «правовідношення», «обов'язок».

Завдання. *Поясніть суть зазначених підходів до розуміння цивільно-правової відповідальності.*

7. Ознайомтесь. Необхідно розрізняти:

1) зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди як міри відповідальності, і зобов'язання із відшкодування шкоди, які не можуть розглядатися як міра відповідальності;

2) відповідальність та інші цивільно-правові заходи примусу (санкціями в широкому сенсі), які застосовуються при порушенні цивільних суб'єктивних прав, проте не є мірами відповідальності [114, с. 103].

Завдання. *З урахування вищевикладеного до чого слід віднести:*

– зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої рятунням майна фізичної чи юридичної особи;

- повернення майна за вiндикацiйним позовом;
- повернення майна, набутого чи збереженого без достатньої правової пiдстави.

8. Ознайомтесь. У римському приватному праві до складових недоговірних зобов'язань вiдносили:

- 1) делiкти;
- 2) квазіконтракти;
- 3) квазіделiкти;
- 4) iншi дiї особи (осiб), що виникали iз закону [22, с. 157].

Завдання. *Наведiть приклади на вищезазначенi недоговiрнi зобов'язання, використовуючи чинне законодавство.*

ТЕМА 2. НЕДОГОВIРНI (ДЕЛIКТНI) ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Завдання. *Ознайомтесь з характерними ознаками делiктних зобов'язань, наданими С.Д. Гринько:*

- виникають у разi вчинення цивiльного правопорушення (делiкту) – пiдстава виникнення;
- умовами виникнення є наявнiсть шкоди, протиправної поведiнки, причинного зв'язку мiж шкодою i протиправною поведiнкою завдавача, вини (крiм випадкiв, передбачених законом);
- настають у тому випадку, коли потерпiлий i завдавач шкоди не перебували у цивiльних правовiдносинах;
- це завжди новий юридичний обов'язок, який покладається на правопорушника замість невиконаного;
- виникають при порушеннi абсолютного права потерпiлого;
- регулюються iмперативними нормами;
- одностороннi за своїм характером;

– виступають тільки у формі відшкодування шкоди в натурі або відшкодування завданих збитків;

– на розмір відшкодування впливає умисел і груба необережність потерпілого та матеріальний стан заподіювача шкоди-фізичної особи [16, с. 293].

Завдання. *На підставі аналізу наукових джерел надайте інші ознаки деліктних зобов'язань.*

2. Ознайомтесь. Цивільне право України (так само як і інших країн континентальної правової системи, наприклад, Німеччини, Франції) ґрунтується на принципі так званого генерального делікту.

Завдання. *Поясніть, у чому полягає зміст «генерального делікту».*

3. Завдання. *Проаналізуйте нижченаведені ситуації. Чи виникли деліктні зобов'язання? Відповідь обґрунтуйте.*

1. Неповнолітній син одного із контрагентів А за договором випадково пошкодив майно іншого контрагента Б.

2. Контрагент А, неналежно виконуючи договір, пошкодив майно контрагента Б.

4. Ознайомтесь. Виникнення та існування деліктного зобов'язання міцно пов'язано з однією із найскладніших та найдискусійніших категорій юридичної науки — відповідальністю. Відшкодування позадоговірної шкоди розглядається дослідниками з двох сторін:

- а) як цивільне правовідношення (зобов'язання);
- б) як цивільно-правова деліктна (позадоговірна) відповідальність.

Частково причиною цього служать формулювання самого законодавства. З одного боку, норми про відшкодування шкоди розміщені в ЦК України у Книзі 5 «Зобов'язальне право», що робить юридично можливим і навіть необхідним кваліфікацію деліктних правовідносин як

зобов'язальних. З іншого – в ЦК України зустрічається і термін «відповідальність». Так, ст. 1166 ЦК України, що встановлює правило генерального делікту, називається «Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду», а наступна ст. 1167 – «Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду» [70, с. 152].

Завдання: *Як Ви вважаєте, чи є відмінності між поняттями «цивільне зобов'язання» та «цивільна відповідальність»? Чи допустив законодавець юридичну помилку в застосовуванні відповідної термінології? Чи варто внести відповідні зміни до ЦК України? Якщо так, то які?*

5. Завдання. *Ознайомтесь з різними визначеннями деліктного зобов'язання та надайте власну дефініцію деліктного зобов'язання:*

– деліктні зобов'язання – це правовідносини, що виникають внаслідок завдання шкоди винними неправомірними діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також майну фізичної або юридичної особи, що не є порушенням зобов'язання, яке існувало між завдавачем шкоди і потерпілим, у силу якого завдавач шкоди зобов'язаний її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування завданої йому шкоди в повному обсязі [16, с. 293].

– деліктне зобов'язання — це зобов'язання, у якому особа, яка протиправно і винно заподіяла шкоду особистості громадянина або його майну чи майну організації, зобов'язана її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування заподіяної шкоди в повному обсязі [60, с. 584].

– деліктне зобов'язання — це зобов'язання, за яким особа, що заподіяла шкоду особі або майну громадянина чи організації, зобов'язана цю шкоду відшкодувати [96, с.9]

6. Ознайомтесь. До суду звернувся власник собаки з позовом до комунального підприємства про стягнення матеріальної та моральної шкоди

внаслідок умертвіння його собаки, який загубився на вулиці, працівниками підприємства. У позовних вимогах позивач зазначає, що йому була завдана матеріальна шкода, яка полягає у цінності самого собаки та витрат на лікування внаслідок перенесеного стресу, та моральна шкода, яка полягає у стражданнях внаслідок втрати домашнього улюбленця. Окрім цього, собаку було умертвлено негуманним методом, який призвів до задушення, що суперечить законодавчим нормам про заборону жорстокого поводження з тваринами [84].

Завдання:

1. Чи виникли в цьому випадку деліктні правовідносини?
2. Який правовий режим тварин у цивільному праві?
3. Що в цьому випадку буде об'єктом правовідносин?
4. Кому заподіяна шкода з точки зору цивільного права?
5. Хто має понести відповідальність?
6. Як Ви вважаєте, чи можна задовольнити позовні вимоги щодо відшкодування заподіяної моральної шкоди?

7. Ознайомтесь. Змістом деліктного зобов'язання виступає право потерпілого вимагати відшкодування заподіяної шкоди, якому відповідає кореспондуючий обов'язок деліквента відшкодувати завдану шкоду. Юридичним об'єктом такого зобов'язання виступає дія з передавання боржником відшкодування кредиторю, тобто мова йде про дію, спрямовану в бік потерпілого.

Змістом кондиційного зобов'язання також виступає право потерпілого вимагати повернення безпідставно набутого або збереженого майна, якому кореспондує обов'язок набувача повернути безпідставне збагачення. У кондиційному зобов'язанні юридичним об'єктом виступає дія, яка, як і в деліктному зобов'язанні, спрямована в бік потерпілого, тобто мова йде про дію з передавання боржником безпідставного збагачення (певної вартості) кредиторю [111, с. 31].

Завдання:

1) *ознайомтесь з прикладом, який наводився в юридичній літературі минулого століття: бухгалтер незаконно привласнив книги, завдавши шкоди державі в розмірі 11 057 руб. У суді відповідач просив знизити цю суму, посилаючись на те, що він реалізував вкрадені книги за зниженими цінами, в результаті чого незаконно привласнив не 11 057 руб., а лише 3 553 руб. вигоди. У цьому випадку суду необхідно було вирішити питання: з чиєї майнової сфери – позивача чи відповідача – необхідно виходити при визначенні обсягу відшкодування (стягнення) з відповідача на користь позивача [12, с. 31].*

2) *як Ви вважаєте, потрібно говорити про пріоритет деліктного чи кондикційного позову?*

3) *на який розмір компенсації шкоди можна розраховувати при поданні деліктного або кондикційного позову?*

8. Ознайомтесь. У теорії цивільного права множинністю осіб у зобов'язанні визнається участь кількох осіб на стороні кредитора та/або боржника у зобов'язанні.

Множинність осіб може мати місце як на одній стороні, так і на кожній із сторін зобов'язання. Відповідно до цього прийнято розрізняти активну, пасивну та змішану множинність [14, с. 535].

Завдання. *Проаналізуйте нижченаведені тези. Чи згодні Ви з їх змістом? Відповідь обґрунтуйте.*

1) *сутність деліктних зобов'язань, їх виникнення на підставі заподіяння шкоди конкретній, визначеній особі призводить до того, що активна множинність у деліктних зобов'язаннях зустрічається доволі рідко [69, с. 77];*

2) *випадку заподіяння шкоди одночасно кільком особам виникає зобов'язання з активною множиною осіб – кількома потерпілими-кредиторами [36, с. 136];*

3) *одне і те саме протиправне діяння делінквента заподіяло шкоду кільком потерпілим (наприклад, шкода завдана утриманням померлого у*

зв'язку із втратою годувальника, майнова шкода, заподіяна кільком потерпілим каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, моральна шкода), обсяг відшкодування, а іноді і строки надання відшкодування будуть окремі для кожного потерпілого;

4) якщо шкода заподіяна майну, що належить кільком особам на праві спільної власності, то можна вести мову про активну множинність;

5) пасивна множинність у деліктних зобов'язаннях зустрічається набагато частіше. Причому в деліктних зобов'язаннях можуть мати місце всі три різновиди множинності, які знає українське цивільне законодавство: солідарна, дольова та субсидіарна;

6) солідарне відшкодування заподіяної шкоди часто має місце при скоєнні групових злочинів проти особи або майна;

7) солідарним має бути обов'язок обох батьків (усиновлювачів), опікунів (якщо їх декілька) відшкодувати шкоду, заподіяну малолітньою, а іноді й неповнолітньою особою;

8) момент припинення правового зв'язку між делінквентами та потерпілим є одночасно моментом виникнення правовідносин між солідарними делінквентами;

9) дольовим є обов'язок батьків (усиновлювачів), опікунів малолітньої особи відшкодувати шкоду, спільно заподіяну кількома малолітніми;

10) часткова пасивна множинність може виникнути також у випадку заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України);

11) субсидіарна множинність у деліктних зобов'язаннях пов'язана із обов'язком батьків (усиновлювачів) або піклувальників відшкодувати шкоду, заподіяну неповнолітнім (особою у віці від 14 до 18 років);

12) субсидіарний обов'язок батьків має обмежені строки дії [69, с. 77–80].

9. Ознайомтесь. Відповідно до ч. 1 ст. 1190 ЦК України, особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.

У цивілістичній доктрині склалися два основні підходи до поняття «спільні дії». Об'єктивний підхід передбачав кваліфікацію спільності дій на підставі об'єктивних критеріїв: неподільність шкоди, неможливість виділити причинний зв'язок між конкретними діями конкретної особи та заподіяною шкодою. Суб'єктивний підхід до спільності дій передбачав аналіз суб'єктивного критерію – спільності наміру співзаподіювачів [69, с. 78].

Завдання:

1) проаналізуйте п. 3 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 р. № 6[81], у якому зазначається, що особи вважаються такими, що спільно заподіяли шкоду, якщо вони заподіяли неподільну шкоду взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдністю наміру;

2) який підхід до поняття «спільні дії» використано в судовій практиці?

ТЕМА 3. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕПРАВОМІРНИМИ ДІЯМИ

1. Ознайомтесь. Загальне правило щодо відшкодування потерпілому завданої майнової шкоди міститься у положеннях ст. 1166 ЦК України, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Законом можуть бути передбачені випадки, коли відшкодуванню підлягатиме шкода, завдана правомірними діями. Дослідники проблем правовідносин, що виникають із заподіяння шкоди, роблять при цьому висновок, що «виникнення зобов'язань завдання шкоди за цивільним законодавством України може бути результатом як неправомірної, так і правомірної

поведінки особи, яка завдала шкоду або внаслідок поведінки якої виникла шкода» [36, с. 216; 71, с. 238].

Завдання: на підставі аналізу норм чинного законодавства наведіть приклади зобов'язань, коли відшкодуванню підлягатиме шкода, завдана як неправомірними діями, так і правомірними діями.

2. Завдання. Поміркуйте, чи можна кримінально-правові критерії протиправності застосовувати до цивільних відносин?

3. Завдання. Доберіть визначення до назв теорій протиправності.

Об'єктивна або нормативістська теорія протиправності.	«юридична відповідальність настає в результаті порушення формально визначених юридичних правил або заснованих на них індивідуальних велінь. При покладенні юридичної відповідальності чітко фіксується порушена правова норма...» [7, с. 25]
Об'єктивно-суб'єктивна концепція протиправності	«протиправною вважається поведінка, яка порушує суб'єктивні цивільні права в результаті порушення особою об'єктивних норм права (приписів законодавства)...» [71, с. 239]
Теорія юридичного обов'язку	«...при всієї багатоманітності правових норм їх вплив на поведінку громадян і організацій виражається у трьох основних формах: ... заборони, приписи та

	<p>дозволи. ... При цьому важливо звернути увагу на те, що якщо заборони та приписи прямо встановлюють певні обов'язки учасників цивільного обороту, то дозволи, надаючи громадянам та організаціям певні права, побічно також говорять про обов'язки уповноваженої особи не виходити за межі дозволеної їй за законом поведінки. Тому ... протиправною має бути визнана така поведінка, яка пов'язана з порушенням передбачених законом юридичних обов'язків» [15, с. 325]</p>
--	---

4. Ознайомтесь. Підставою виникнення деліктних зобов'язань за римським правом був делікт, який характеризували чотири умови: шкода, протиправна дія деліквента, причинний зв'язок між шкодою і протиправною дією деліквента та вина. Юридичними умовами виникнення деліктних зобов'язань римські юристи визнавали:

- кваліфікацію дії законом як приватного делікту;
- відсутність між заподіювачем шкоди і потерпілим правовідносин;
- деліктоздатність заподіювача шкоди [20, с. 7].

Завдання. *На підставі аналізу наукових джерел наведіть інші точки зору вчених щодо підстав та умов виникнення деліктних зобов'язань за римським правом.*

5. Завдання. Поміркуйте, чи є тотожними категорії «підстава виникнення деліктних зобов'язань» та «умови виникнення деліктного зобов'язання»? Що означають терміни *causa* та *condicio*?

6. Ознайомтесь. Уважається, що головною відмінністю, яка протиставляє одна одній системи деліктної відповідальності двох правових сімей (англо-американської та континентальної), є те що відповідні правові інститути ґрунтуються на протилежних базових принципах. Як стверджується, деліктна відповідальність у країнах цивільного права ґрунтується на принципі «генерального делікту», тоді як загальне право постулює інститут деліктної відповідальності як систему спеціальних (партикулярних) деліктів (*particular torts*) [13, с. 621].

Згідно з доктринальним визначенням делікту необережності в англійському праві «особа, яка внаслідок недбалості завдала шкоди іншим, може бути зобов'язана сплатити компенсацію» [1, с. 25]. Відповідно до Американського зводу права (*American Restatement of the Law*) необережність визначається як «поведінка, яка порушує стандарт, встановлений для захисту інших від необґрунтованого ризику завдання шкоди».

Класична формула «генерального делікту» – «будь-яка шкода, неправомірно завдана особі має бути відшкодована правопорушником» (ст. ст. 1382, 1383 Цивільного кодексу Франції) [34, с. 592].

Завдання:

1. Відшукайте в чинному законодавстві України формулу «генерального делікту».

2. Чи згодні Ви з твердженням: «Делікт необережності (*the tort of negligence*) відіграє роль генерального делікту в країнах загального права». Відповідь обґрунтуйте.

7. Ознайомтесь. Залежно від норм, які порушено, розрізняють делікти:

- 1) цивільно-правові;
- 2) адміністративно-правові;
- 3) трудові;
- 4) дисциплінарні;
- 5) кримінально-правові [45, с. 145].

Завдання:

- 1. Чи згодні Ви з наведеною класифікацією?*
- 2. Які види деліктів можна додатково виділити за цим критерієм?*
- 3. Наведіть не менше 10 прикладів на кожний різновид делікту.*

8. Ознайомтесь. Шкода заподіюється за різних обставин, різними людьми, і здібності до передбачення у людей різні. Тому виникає питання про критерії, якими слід керуватися при вирішенні питання про вину, питання про те, міг заподіювач шкоди передбачити шкоду чи ні. В юридичній літературі має місце спір між прихильниками двох різних критеріїв: об'єктивного і суб'єктивного [98, с. 26].

Прихильники об'єктивного критерію вважали, що слід встановити вимоги, які можуть бути пред'явлені до нормальної, достатньо розвиненої, в цілому середньої людини. Крім того, вимоги мають бути диференційовані, залежно від того, заподіювач шкоди є фахівцем у певній сфері чи ні [18, с. 55]. Зокрема, Х.І. Шварц вважав, що при оцінці поведінки особи необхідно користуватися об'єктивною мірою належної поведінки, а не виходити із індивідуальних особливостей кожної окремої людини. Але об'єктивна міра обов'язкової поведінки не може бути повністю однаковою для усіх, вона має бути диференційованою, різною залежно від того, про відповідальність кого мова йде – громадянина або організації; це – масштаб із однією вимогою, що пред'являється до спеціаліста, та іншими вимогами, що пред'являються до неспеціаліста, враховуючи характер шкідливого наслідку (тому що передбачення наслідку зобов'язує заподіювача до особливої уважності),

враховуючи діяльність відповідальної особи або організації тощо [113, с. 16–17].

Прихильники суб'єктивного критерію вважали, що однакових людей немає, тому до кожної людини слід підходити персонально, виходячи з її особистих здібностей, знань тощо [18, с. 55]. На думку В.А. Маслова, вирішуючи питання про вину, суд має виходити із індивідуальних особливостей заподіювача шкоди, його розумового і фізичного розвитку, життєвого досвіду, володіння спеціальними знаннями, тих умов, у яких йому доводилося діяти, а також службовими обов'язками, якщо їх виконання на нього покладено [61, с. 170]. Вони звинувачували прихильників об'єктивного критерію в тому, що, встановлюючи середні межі, вони знижували вимоги, які можна було пред'явити до людей більш високого рівня розвитку. На що прихильники об'єктивного критерію говорили, що суб'єктивний критерій звільняє від відповідальності нехлюїв (роззяв), які не дотримувалися елементарних правил поведінки [98, с. 27].

Завдання. *Висловіть свою точку зору щодо існування об'єктивного і суб'єктивного критеріїв вини.*

9. Завдання. *Зазначте, яким деліктам (за галузевою належністю – цивільні, адміністративні та ін.) притаманні такі ознаки:*

- 1) вина проявляється у двох формах: умисел або необережність;
- 2) шкода, завдана особі або майну, підлягає відшкодуванню в повному обсязі, за винятком випадків, передбачених законом;
- 3) розмір відшкодування не залежить від форми вини заподіювача шкоди, тому що враховується лише наявність його вини;
- 4) особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини; до цього моменту вона вважається винною;

5) у випадках, передбачених законом, має місце відповідальність незалежно від вини [18, с. 56].

10. Ознайомтесь. За радянською правовою доктриною вина потерпілого у деліктних зобов'язаннях мала значення у двох аспектах: 1) повністю звільняла заподіювача шкоди від обов'язку її відшкодувати; 2) зменшувала розмір відшкодування шкоди [19, с. 57].

Завдання:

1. Проаналізуйте положення чинного законодавства щодо значення вини потерпілого в деліктних зобов'язаннях.

2. Чи має значення радянська правова доктрина щодо вини потерпілого у деліктних зобов'язаннях для сучасних деліктних правовідносин?

11. Сучасна концепція причинного зв'язку в Україні виходить із двох теорій: прямого (безпосереднього) причинного зв'язку і необхідних і випадкових причинних зв'язків [21, с. 76]. На першій теорії будується конструкція зобов'язань відшкодування шкоди в судовій практиці (постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27 березня 1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» [81] та Роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України № 02-5/215 від 1 квітня 1994 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди») [78]. На другій теорії формується сучасна цивілістична правова доктрина в Україні [10, с. 518; 33, с. 217; 37, с. 693].

Завдання. *На підставі зазначених нормативно-правових актів, навчальної та наукової літератури поясніть суть теорій прямого (безпосереднього) причинного зв'язку і необхідних і випадкових причинних зв'язків.*

12. Завдання. *Здійсніть аналіз ст. 1169 та 1171 ЦК України. Чи згодні Ви з такими висновками:*

1) за необхідної оборони завдана шкода не відшкодовується, якщо її межі не були перевищені; за крайньої необхідності шкода підлягає відшкодуванню;

2) за необхідної оборони небезпека виходить від нападника людини, а за крайньої необхідності від нападника-людини, тварини, природних явищ;

3) за необхідної оборони заподіяння шкоди спрямовується на особу, хоча передбачаються такі дії щодо іншої особи; за крайньої необхідності шкода може бути заподіяна особі, а також третім особам;

4) у разі перевищення меж необхідної оборони шкода відшкодовується безпосереднім заподіювачем, а за крайньої необхідності можливе покладання обов'язку відшкодування на третю особу, в інтересах якої діяв заподіював [54, с. 27].

13. Завдання. *Вирішить справу:*

Позивач Тарасенко звернулася до суду з позовом до Петренко та Сидоренко про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. У позовній заяві зазначено, що 11 грудня 2016 р. внаслідок затоплення квартири Петренко сусідкою Сидоренко, що мешкала поверхом вище, її квартира була пошкоджена, у зв'язку з чим вона викликала комісію ТОВ «Комбінат благоустрою», якою був складений акт обстеження квартири, який містив перелік здійснених пошкоджень. Згідно з висновком експерта щодо вартості зіпсованого майна сума понесених збитків становить 7687,00 грн. Крім того, внаслідок затоплення квартири відповідачем Тарасенко завдана моральна шкода, яка полягає в тому, що наразі їй приходить жити у квартирі, що має занедбаний стан, коштів для проведення чергового ремонту від постійних затоплень у неї вже немає. Петренко з родиною виявляє невдоволення на її адресу у зв'язку з ситуацією, що склалася. Тому суму матеріальної шкоди у розмірі 7687,00 грн, а також витрати за юридичні послуги у розмірі 5000,00 грн, витрати за послуги складання звіту майнових збитків у розмірі

1000,00 грн, та моральну шкоду в розмірі 20000,00 грн вона просить стягнути з відповідачів.

ТЕМА 4. СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

1. Ознайомтесь. У гл. 81 ЦК знайшов закріплення інститут раніше не відомий вітчизняному законодавцю – інститут відповідальності за створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Головним завданням, яке покладається на цей інститут, є попередження шкідливих наслідків, які можуть настати у зв'язку з обставинами, що виникли.

Відповідно до ст. 1163 ЦК фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, а також юридична особа, майну якої загрожує небезпека, мають право вимагати усунення цієї небезпеки від того, хто її створює.

Завдання: 1) відповідно до концепції ЦК України зобов'язання відшкодування шкоди та зобов'язання, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, мають розглядатися як споріднені, однотипні правовідносини, чи вони співвідносять як рід і вид, чи як різні етапи розвитку охоронних правовідносин? [36, с. 242];

2) як Ви вважаєте, зобов'язання зі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи належать до деліктів, квазіконтракту або квазіделікту? Відповідь обґрунтуйте.

2. Ознайомтесь. Згідно зі ст. 1164 ЦК України у разі неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи зацікавлена особа має право вимагати: 1) вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози; 2) відшкодування завданої шкоди; 3) заборони діяльності,

яка створює загрозу. При цьому шкода, завдана внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, відшкодовується відповідно до ЦК України (ст. 1165).

Завдання:

1) у чому схожість та відмінність зобов'язань неусунення загрози життю, здоров'ю, майну особи із зобов'язаннями, які виникають внаслідок завдання шкоди, передбаченими главою 82 ЦК України?

2) наведіть приклади створення загрози життю, здоров'ю або майну при:

- порушенні екологічного законодавства;*
- проведенні будівельних робіт без належного дозволу і кваліфікації;*
- виконанні інших робіт без відповідного дозволу і кваліфікації;*
- утриманні диких тварин (лева, рисі, ведмедя тощо), плазунів (гадюк, пітонів тощо), службових собак та собак бійцівських порід у домашніх умовах без відповідного дозволу та відсутності необхідних умов;*
- утриманні в квартирі (на балконі, лоджії) свійських тварин та птахів (поросят, кролів, індиків, курей та ін.) з порушенням встановлених правил;*
- здійсненні підприємницької діяльності або виконанні небезпечних робіт у домашніх умовах [29, с. 332–333];*
- порушенні правил експлуатації джерел підвищеної небезпеки, що може спричинити аварії та катастрофи;*
- наданні послуг з порушенням встановленого порядку (наприклад, медичних, ветеринарних, охоронних, транспортних, будівельних та ін.) або використанні матеріалів, застосуванні способів чи засобів без відповідних сертифікатів якості, відповідності та придатності (ліків, спецзасобів тощо);*
- наявності обставин, які можуть обумовити настання техногенних катастроф за умови бездіяльності відповідальних за таку безпеку осіб;*
- у різного роду екологічних небезпеках тощо [30, с. 401].*

3. Ознайомтесь. Житлово-експлуатаційна організація своєчасно не виконує в будинку профілактичний огляд і плановий ремонт систем тепло-, водозабезпечення, а отже, його мешканців чекають несвоєчасний початок опалювального сезону і холодна зима.

Завдання. *Чи можуть вимоги споживачів ґрунтуватися на нормах гл. 81 ЦК України? Відповідь обґрунтуйте.*

4. Ознайомтесь. «Загрозу можна визначити як ризик настання певних негативних наслідків (шкоди) у майбутньому. При цьому загроза повинна бути наявною і реальною настільки, щоб створювати небезпеку завдання шкоди заінтересованій особі. Реальність небезпеки обумовлюється характером поведінки боржника. Утім, загроза є суб'єктивним фактором, що повністю залежить від сприйняття окремим суб'єктом діяльності інших осіб...» [51, с. 207].

Завдання. *Вирішить справу: особа звернулася з позовом про усунення загрози майну та приведення входних дверей відповідачки до попереднього стану. Позов мотивувала тим, що внаслідок самовільного встановлення входних дверей відповідачкою і зміни напрямку їх відкривання нищатья її входні двері і входні замки, а також тим, що входні двері відповідачки встановлені з порушенням норм протипожежної безпеки та до попереднього стану добровільно не приведені [85].*

5. Завдання.

Вирішить справу: Фізична особа звернулася до суду із позовом до фізичної особи-підприємця про заборону зайняття підприємницькою діяльністю, шкідливою для життя та здоров'я, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що відповідачем на суміжній земельній ділянці збудовано гараж та інші споруди, де здійснюється підприємницька діяльність з ремонту автомобілів. Ремонтні роботи проводяться у вечірній час і пов'язані з експлуатацією

джерел підвищеної небезпеки, що перешкоджає нормальному відпочинку та створює загрозу для життя і здоров'я позивача та членів його сім'ї. За таких обставин позивач просив суд заборонити відповідачеві займатися підприємницькою діяльністю, шкідливою для життя та здоров'я фізичних осіб, і стягнути з відповідача на його користь моральну шкоду у розмірі п'яти тисяч гривень [102].

6. Завдання. Вирішить справу:

Особа звернулася до суду із позовом про усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, в якому, зокрема, зазначалося, що відповідач протягом дев'яти років сусідства створює позивачці та її матері неможливі умови проживання. Відповідач неодноразово вчиняв всілякі хуліганські дії, провокації та погрози. Два роки тому останній придбав собаку породи «середньоазійська» вівчарка, який належить до переліку потенційно небезпечних та має бути зареєстрований, дресирований, пройти протиепізоотичний контроль, профілактичні щеплення та утримуватись належним чином. Проте відповідач утримував його в неналежних умовах, а саме: собака був напівголодним; на подвір'ї не було надійної огорожі, яка повинна перешкоджати виходу собаки за територію і захищати громадян від небезпеки; на огорожі ззовні були відсутні попереджувальні написи про утримання небезпечного собаки; ворота надійно не замкнені; відсутній вольєр. Відповідач нехтував правилами поведінки, чим створював постійну загрозу життю позивачки та її матері і завдавав психічних і моральних травм. Перебуваючи в таких умовах, собака неодноразово виявляв агресивність – кидався на вікна, завалив паркан між сторонами, перебував на їхній території без намордника і повідка. Крім того, враховуючи, що відповідач навмисне відв'язував та цькував собаку, позивачка була вимушена ховатися в хаті або, перебуваючи на території домогосподарства, постійно відчувати небезпеку. Вона не могла вільно користуватися територією, яка їй належить на праві власності. Виходячи з

наведеного, позивачка просила суд усунути небезпеку, яка загрожує життю та здоров'ю, а також захистити її особисті немайнові права від посягань відповідача [88].

7. Ознайомтесь. «Усунення небезпеки, яка фактично загрожує, є одним із засобів захисту цивільних прав. Тобто в цьому випадку особа вимагає не відшкодування заподіяної шкоди, а насамперед припинення дій, внаслідок яких їй може бути завдана шкода. Особа, яка вважає, що їй загрожує небезпека, може звернутися як до особи, винної у створенні загрози, так і безпосередньо до суду.

Умовами для такого звернення за загальним правилом є [28, с. 25–26]:

1) наявність протиправних дій (чи бездіяльності) третіх осіб внаслідок чого виникає загроза суб'єктивному праву, тобто така шкідлива поведінка, загрожує майновим чи особистим немайновим інтересам, відповідно, виникає небезпека для життя, здоров'я чи майна особи.

Завдання. *Як Ви вважаєте, правомірність чи неправомірність дій, якими створена загроза, має значення для притягнення особи до відповідальності?*

2) небезпека має бути реальною, тобто пов'язаною із конкретною загрозою негативного впливу на життя, здоров'я людини, її майно, а не існувати лише в уяві особи.

Завдання. *Чи існує відмінність між категоріями «загроза» та «ризик»?*

3) можливість настання шкідливих наслідків має залежати саме від діяльності особи, дії якої потрібно припинити або яка має вчинити певні дії.

Завдання. *Чи поширюється режим, встановлений ст. 1163 ЦК України, на діяльність, що буде здійснюватися в майбутньому (виконання робіт, надання послуг, випуск продукції, експлуатація транспортного засобу, використання ліків тощо)?*

4) причинний зв'язок між діями (бездіяльністю), якими створюється небезпека, і шкодою, яка може настати внаслідок таких дій чи бездіяльності.

Завдання. *Як Ви вважаєте такий причинний зв'язок в усіх випадках є обов'язковою умовою притягнення особи до відповідальності внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну особи?*

5) небезпека має загрожувати законним правам та інтересам особи і не бути пов'язаною із зловживанням правом кредитора у зобов'язанні.

Завдання. *Якими доказами такої загрози є невідповідність діяльності (чи бездіяльності) особи?*

б) відсутність між потенційним заподіювачем шкоди (боржником) і потенційним потерпілим (кредитором) будь-яких договірних відносин.

Завдання. *Як Ви вважаєте, чому зазначається ця умова?*

ТЕМА 5. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ОСОБАМИ З РІЗНИМИ ВАДАМИ ДІЄЗДАТНОСТІ

1. Ознайомтесь. Дієздатність суб'єкта цивільного права базується на (спростовній щодо фізичної особи) презумпції наявності у нього певних інтелектуальних і вольових властивостей, що об'єктивно уможлиблюють:

а) адекватність усвідомлення характеру обстановки, власного інтересу й інтересів інших осіб, фактичного і юридичного значення як своїх дій, так і дій оточуючих, а рівно й передбачення юридично значущих наслідків своїх і чужих діянь;

б) спроможність керувати своїми діями, тобто здатність приймати певні вольові рішення і виражати їх назовні, спрямовуючи зусилля на реалізацію певних цілей, в тому числі в плані вживання заходів, необхідних для виконання своїх обов'язків та запобігання завданню шкоди стороннім особам.

За межами окреслених інтелектуально-вольових можливостей вини немає й бути не може [77, с. 21–22].

Завдання:

1) що слід розуміти під розумністю, справедливістю та добросовісністю як загальними засадами цивільно-правового регулювання?

2) як Ви вважаєте, чи не порушує вищезазначені засади цивільно-правового регулювання зміст ст. 1184 і 1186 ЦК України, що передбачають можливість покладання майнового тягаря відшкодування на юридично або фактично (тимчасово) недієздатних осіб?

2. Ознайомтесь. Деліктному зобов'язанню за участю неповнолітніх (у разі заподіяння шкоди одним або декількома неповнолітніми) притаманні такі ж підстави, за наявності яких настає відповідальність заподіювача шкоди, як і будь-якому іншому зобов'язанні щодо відшкодування завданої шкоди. Разом із тим, як свідчить аналіз чинних правових норм і судової практики, цьому виду зобов'язань притаманна низка особливостей. Їх дослідження є актуальним, оскільки має безпосередній вплив на правозастосовну діяльність та сприятиме виробленню оптимальних законодавчих підходів для забезпечення захисту прав потерпілих осіб.

Так, особливостями зобов'язання щодо відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, є такі:

- 1) суб'єктний склад такого делікту;
- 2) умови відповідальності за заподіяну шкоду;
- 3) порядок її відшкодування.

Ці особливості є тісно взаємопов'язаними [110, с. 269].

Завдання. Знайдіть законодавче підтвердження наведених особливостей зобов'язань щодо відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою.

3. Ознайомтесь: Районним судом Кіровоградської області винесено вирок у кримінальній справі, порушеній за фактом крадіжки майна. Згідно з матеріалами справи, злочин скоїла повнолітня дієздатна Петренко за попередньою змовою з малолітніми Шевченко й Сидоренко [83].

Інша кримінальна справа, розглянута районним судом Одеської області у 2014 р. Повнолітня дієздатна Петренко втягнула до злочинної

діяльності малолітню Шевченко, переконавши останню проникати до чужих осель і виносити звідти цінне майно, тоді як Петренко знаходилася під будинком і спостерігала, чи не повертаються додому мешканці житла [89].

Завдання:

1) чи в обох випадках унаслідок скоєння злочину потерпіла особа зазнала як майнової, так і моральної шкоди, яка підлягає відшкодуванню?

2) чи малолітні, недієздатні фізичні особи та їхні опікуни підлягають кримінальній відповідальності?

3) чи малолітні, недієздатні фізичні особи та їхні опікуни підлягають цивільно-правовій відповідальності?

4) у випадку вчинення кримінального правопорушення малолітньою (недієздатною) особою порушена кримінальна справа закривається, оскільки відсутній елемент складу злочину – суб'єкт. Чи є це перешкодою для вимагання відшкодування шкоди, завданої таким кримінальним правопорушенням?

4. Ознайомтесь. Судом розглянуто справу за позовом Шевченко до Сидоренко, Іваненко, Петренко, Особи_9 і Особи_2 про відшкодування моральної шкоди. Установлено, що Особа_6, Особа_7 і неповнолітня Особа_8 скоїли злочин, передбачений ст. 296 Кримінального кодексу України (хуліганство), унаслідок чого Шевченко заподіяні легкі тілесні ушкодження.

Позивач був визнаний потерпілим у кримінальній справі, однак цивільний позов заявив після винесення вироку злочинцям. У позовній заяві Шевченко вимагав відшкодувати заподіяну моральну шкоду, якої зазнав у результаті фізичних, душевних страждань і морального приниження, і стягнути із відповідачів 15 000 грн солідарно. Окрім осіб, які скоїли злочин, як відповідачів позивач також указав батьків неповнолітньої Петренко – Особу_9 і Особу_2.

Судом установлено, що Особа_8 працює на сезонній роботі.

Завдання:

- 1) чи можна стверджувати, що шкода завдана спільними діями кількох боржників?
- 2) який різновид множинності має місце в цьому випадку?
- 3) який розмір часток відшкодування шкоди у кожного із заподіювачів шкоди?
- 4) чи підлягає цивільно-правовій відповідальності неповнолітня особа?
- 5) яке рішення має ухвали суд?

5. Ознайомтесь. С.Д. Гринько пропонує внести до ЦК України, зокрема, такі зміни:

– доповнити ст. 1178 ЦК України ч. 6 таким змістом:

«Фізична особа, яка не досягла семирічного віку, може бути зобов'язана судом відшкодувати шкоду, завдану нею, з урахуванням обставин справи частково або в повному обсязі, якщо вона має достатні для цього кошти і не залишиться без засобів, необхідних для власного належного утримання, а також для виконання передбачених законом обов'язків щодо надання утримання іншим особам, а фізичні особи, які визначені частиною першою цієї статті, померли або довели відсутність своєї вини».

– викласти ч. 1 ст. 1182 ЦК України та відповідно доповнити цю статтю двома частинами такого змісту (відповідно, слід вважати частину другу цієї статті частиною четвертою):

«1. Фізичні особи (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років), спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоду, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим. За заявою неповнолітніх осіб або однієї з них, їх законних представників або потерпілого суд може визначити відповідальність фізичних осіб, які спільно завдали шкоди, у частці відповідно до ступеня їхньої вини.

2. Якщо в момент завдання шкоди кількома фізичними особами (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) одна з них перебувала у закладі,

який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад відшкодовує завдану шкоду у частці, яка визначається за рішенням суду.

3. Шкода, завдана спільними діями або бездіяльністю кількох осіб за участю фізичної особи (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років), відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду.

4. У разі відсутності у завдавачів шкоди – фізичної особи (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) або одного з них майна, достатнього для відшкодування шкоди, завданої їх спільними діями або бездіяльністю, шкода відшкодовується батьками (усиновлювачами) або піклувальниками у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду» [17, с. 164].

Завдання:

1) здійснить аналіз деліктоздатності малолітніх та неповнолітніх за цивільним законодавством зарубіжних країн;

2) висловіть своє ставлення до зазначених пропозицій, обґрунтуйте.

6. Завдання. Чи згодні Ви з такими міркуваннями:

1) як обґрунтування субсидіарної відповідальності батьків за дії неповнолітніх, якими завдано шкоди, за принципом солідарної відповідальності виступає норма ст. 73 СК України, якою врегульовано питання накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [55, с. 1]. Хоча при порівнянні змісту ст. 1179 ЦК України та ст. 73 СК України можна виявити, що в ст. 73 СК України мова йде про подружжя, а в ст. 1179 ЦК України – про батьків [55, с. 3];

2) солідарну відповідальність перед потерпілим несуть батьки, шлюб між якими зареєстрований у встановленому законом порядку. «Якщо батьки не перебувають між собою у шлюбі, вони несуть часткову відповідальність». При цьому науковцем наголошується, що часткова відповідальність батьків-подружжя: 1) можлива у тому разі, коли шлюбним договором передбачена спільна часткова власність або особиста приватна власність подружжя;

2) при поділі майна подружжя спільні борги ділять пропорційно виділеній частки. Відповідно до цього відбувається поділ відповідальності батьків-подружжя неповнолітнього заподіювача шкоди залежно від визначеної кожному з подружжя частки в майні [90, с. 190–191].

ТЕМА 6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ АБО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЇХНІМ ПРАЦІВНИКОМ ЧИ ІНШОЮ ОСОБОЮ

1. Вирішить задачу:

У травні 2017 р. громадянин А. звернувся до суду з позовом про відшкодування заподіяної шкоди внаслідок ДТП. У позовній заяві позивач зазначив, що 29 липня 2016 р. сталася дорожньо-транспортна пригода за участю транспортних засобів: автомобіля марки Volkswagen Caddi під керуванням позивача та вантажного автомобіля марки МАЗ 837810-042, який належить відповідачу – фізичній особі – підприємцю під керуванням відповідача громадянина Б.

Постановою Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської обл. від 08.09.2016 р. громадянин Б., визнаний винним у порушенні правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження автомобіля марки Volkswagen Caddi, та притягнутий до адміністративній відповідальності за ст. 124 КУпАП.

Згідно з висновком експертного автотоварознавчого дослідження з оцінки шкоди, з технічної точки зору вартість матеріального шкоди, яка заподіяна власнику автомобіля марки Volkswagen Caddi на момент ДТП, складає 167380,55 грн, в тому числі 159461,44 грн – вартість відновлювального ремонту. 7919,11 грн – розмір втрати товарного вигляду, а також понесені витрати щодо проведення зазначеного експертного автотоварознавчого дослідження у розмірі 600 грн.

Акціонерним товариством «Страхова Група», у якій була застрахована цивільно-правова відповідальність водія громадянина Б., частково компенсувала позивачу шкоду, заподіяну внаслідок ДТП пошкодженням транспортного засобу у розмірі 62667,58 грн.

Посилаючись на те, що в момент ДТП вантажним автомобілем марки МАЗ 837810-042 керував відповідач громадянин Б., який виконував трудові обов'язки за трудовим договором укладеним з відповідачем – фізичною особою – підприємцем, просить пропорційно стягнути з відповідачів матеріальну шкоду у розмірі 92348,85 грн, що складає різницю між фактичним розміром шкоди, завданої його автомобілю, та разовою виплатою в сумі 62667,58 грн, в тому числі вартість послуг за складання звіту товарознавцем у сумі 600,00 грн.

У судовому засіданні громадянин Б. обставини дорожньо-транспортної пригоди внаслідок якої з його вини був пошкоджений автомобіль марки Volkswagen Caddy, який належить позивачу, не оспорує. Зазначив, що на момент ДТП не перебував з відповідачем фізичною особою – підприємцем в трудових відносинах; одноразово безоплатно перевозив вантаж на його прохання. Оскільки вантаж належав приватному підприємцю при складанні протоколу про адміністративне правопорушення він вказав працівнику поліції, що є водієм зазначеної особи. Позовні вимоги в частині заподіяння матеріальної шкоди не визнав, не погодившись з її розміром визначеним експертизою [87].

Завдання. *Підготуйте лінію представництва як з боку позивача, так і з боку відповідача.*

2. Завдання. *Підготуйте практичну задачу з теми.*

**ТЕМА 7. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ
ОРГАНАМИ ВЛАДИ ТА ЇХ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ,
НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ
ОРГАНУ ДІЗНАННЯ, ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ
АБО СУДУ**

1. Ознайомтесь. На практиці відсутність спеціального закону про умови та порядок відшкодування державою шкоди, завданої злочином, розглядається судами як підстава для відмови у задоволенні позовів громадян до держави з вимогами про відшкодування шкоди.

Завдання:

- 1) дослідить зміст ст. 1177 та 1207 ЦК України;*
- 2) чи цивільні кодекси УРСР 1922 р. та 1963 р. передбачали можливості відшкодування державою шкоди, завданої злочином?*
- 3) назвіть умови настання цивільно-правової відповідальності держави на підставі ст. 1177 та 1207 ЦК України;*
- 4) як встановлюється та чим підтверджується факт неплатоспроможності особи та факт, що особу злочинця не встановлено?*
- 5) у якому обсязі відшкодовується шкода?*
- 6) чи можливим є стягнення з держави моральної шкоди?*
- 7) чи відсутність спеціального закону про умови та порядок відшкодування державою шкоди, завданої злочином, може розглядатися судами як підстава для відмови у задоволенні позовів громадян до держави з вимогами про відшкодування шкоди? Відповідь обґрунтуйте.*

2. Ознайомтесь. Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної шкоди підлягають: наявність такої шкоди; протиправність діяння її заподіювача; наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні.

Крім того, з'ясуванню при вирішенні спору щодо відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду підлягають такі питання: чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру; за яких обставин чи якими діями, бездіяльністю вони заподіяні; у якій грошовій сумі чи у якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду, чим він при цьому керується, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Завдання. *Знайдіть нормативне-правове положення зазначених висловлень.*

3. Ознайомтесь. За змістом ч. 1 ст. 1176 ЦК України моральна шкода, завдана фізичній чи юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Відповідно до ст. 1167, 1176 ЦК України моральна шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, відшкодовується державою в повному обсязі незалежно від вини осіб, які вчинили ці незаконні дії. Відшкодування моральної шкоди відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» [80] провадиться за рахунок Державного бюджету.

Розв'яжіть задачу:

Розглядаючи справу за завою гр. К. про відшкодування моральної шкоди Брусилівський районний суд ухвалив стягнути з прокуратури Житомирської області на користь гр. К. 15400 грн моральної шкоди за рахунок коштів Державного бюджету України, призначених на утримання прокуратури.

З огляду на те, що моральна шкода відшкодовується за рахунок держави, при прийнятті до провадження судом позову чи правильно суд визначив відповідача? Відповідь обґрунтуйте.

4. Ознайомтесь. Згідно з п.10-1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [82] «...поряд із відповідним державним органом суд має притягнути як відповідача відповідний орган Державного казначейства України».

Завдання. Чи діє ця вимога, якщо відповідно до спеціального закону орган може самостійно відповідати за завдану ним шкоду, наприклад, згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [80]?

5. Ознайомтесь. У науковій літературі висловлюється думка, що стосовно моральної шкоди більш адекватним є термін «компенсація», а не «відшкодування», який використовує Цивільний кодекс України.

Завдання. Поміркуйте, як Ви вважаєте, який термін слід використовувати в чинному законодавстві? Чому?

6. Завдання. Проаналізуйте чинне законодавство України та опишіть поняття «моральної шкоди». Чим вони різняться?

7. Ознайомтесь. Чи все з нижченаведеного при визначенні розміру грошового відшкодування моральної шкоди має бути враховано судом:

- характер правопорушення;
- глибина фізичних та душевних страждань;
- погіршення здібностей потерпілого від незаконних дій, рішень чи бездіяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду, чи позбавлення його можливостей їх реалізації;

- ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування;
- стан здоров'я особи;
- тяжкість вимушених змін у життєвих і виробничих стосунках потерпілого;
- ступінь зниження престижу, ділової репутації;
- час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану;
- вимоги розумності і справедливості;
- інших обставин, які мають істотне значення [44, с. 18].

Завдання. *Що, на Вашу думку, слід розуміти під «іншими обставинами, які мають істотне значення»?*

8. Ознайомтесь. У лютому 2014 р. Б. звернувся із позовом до Державного казначейства України, прокуратури м. Києва про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним притягненням до кримінальної відповідальності. Б. зазначав, що 25 жовтня 2012 р. прокуратурою стосовно нього була порушена кримінальна справа. 13 грудня 2012 р. він був затриманий працівниками МУ МВС України і утримувався в ІТТ м. Києва.

У цьому ж місяці йому було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження чужого майна) та обрано міру запобіжного заходу – утримання під вартою, яку 30 лютого 2013 р. було замінено на підписку про невиїзд.

Порушену щодо нього 19 липня 2013 р. кримінальну справу було закрито у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Посилаючись на те, що незаконним притягненням до кримінальної відповідальності йому було заподіяна моральна шкода, на її відшкодування просив стягнути 200 000 грн.

Завдання:

- 1) чи є підстави для задоволення позову?
- 2) які обставини має врахувати суд при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди?

3) який мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди встановлено за час перебування під слідством чи судом у зв'язку з незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду?

4) обрахуйте мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди.

ТЕМА 8. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

1. Ознайомтесь. Дискусійним залишається питання щодо правомірності віднесення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, до відповідальності. Поширеною є думка про те, що зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, є окремим випадком відповідальності. Найбільш послідовно ця позиція викладена у працях К.К. Яїчкова, який стверджує, що самостійне «правоустановче значення» мають окремі елементи складу правопорушення, а не їх нероз'єднана єдність. На його думку, елементи об'єктивної сторони складу правопорушення є необхідними умовами виникнення відповідальності, а вина – перемінною [117, с. 53]. Виходячи з цього, обґрунтовується можливість існування двох рівнозначних складів делікту, один з яких передбачає відповідальність за винне завдання шкоди без використання джерела підвищеної небезпеки, інший – за завдання шкоди під час використання джерела підвищеної небезпеки незалежно від вини у її завданні [117, с. 149–150].

Завдання:

1. Чи можна, на Вашу думку, зобов'язання з відшкодування шкоди, завдану джерелом підвищеної небезпеки вважати окремим випадком відповідальності?

2. До зобов'язання з відшкодування шкоди, завдану джерелом підвищеної небезпеки слід застосовувати генеральний чи спеціальний делікт? Відповідь обґрунтуйте.

2. Ознайомтесь. Обов'язок відшкодувати шкоду, що настає в порядку ст. 1187 ЦК України, не є відповідальністю, оскільки вона не має зв'язку із суб'єктивним елементом складу правопорушення (вина виключена), відсутність якого руйнує єдність складу правопорушення як єдиної засади відповідальності. Суб'єкт зобов'язання відшкодувати шкоду діє в умовах відсутності свободи вибору варіантів поведінки (тобто відсутності свободи волі), внаслідок чого виникнення зв'язку між державою і суб'єктом права, побудованого за способом відповідальності, неможливе. Сутність обов'язку відшкодувати випадково завдану шкоду відрізняється від сутності відповідальності і полягає в однобічному владному вольовому впливі держави на заподіювача шкоди з метою усунення негативних майнових наслідків його поведінки. Правовий вплив держави на особу, яка випадково заподіяла шкоду, не містить у собі моменту осуду правопорушника і не характеризується наявністю вимоги, зверненої до суб'єкта, змінити його установку щодо порушеної заборони не завдавати шкоди.

До речі, в англійській мові відмінність між цими правовими явищами знайшла відповідне термінологічне закріплення. Загальному поняттю юридичної відповідальності відповідає термін «*responsibility*», щодо зобов'язання із завдання шкоди застосовується термін «*liability*».

Завдання. Висловіть свою думку.

3. Завдання:

1) як Ви вважаєте, шкода, яка завдана дикими тваринами, що перебувають у стані природної волі, підлягає відшкодуванню?

2) чи є підстави стверджувати, що в цьому випадку має місце деліктне зобов'язання? Відповідь обґрунтуйте.

4. Ознайомтесь. У жовтні 2008 р. Особа 6 звернувся до районного суду із позовом, у якому зазначив, що у своєму домашньому господарстві утримував поросну свиноматку. 8 жовтня 2008 р. дві кавказькі вівчарки Особи 7 забігли до його подвір'я, де утримувалася свиноматка, і завдали їй численні укуси, внаслідок чого вона втратила багато крові та після отриманих травм абортувалася недоношеними плодами. За рекомендацією ветеринарного лікаря позивач був вимушений дорізати свиноматку, оскільки отримані нею травми були несумісні з життям. М'ясо свиноматки довелося викинути на скотомогильник через непридатність до споживання. Позивач просив стягнути з відповідача на відшкодування матеріальної шкоди 7830 грн.

Під час розгляду справи судом першої інстанції встановлено, що власником собаки Садир породи «кавказька вівчарка», є Особа 7, а собаки Багіра породи «кавказька вівчарка», – дружина Особи 7, Особа 8. 8 жовтня 2008 р. Особа 7 вигулював зазначених собак без повідків і намордників. 9 жовтня 2008 р. Олександрівською державною районною лікарнею ветеринарної медицини Кіровоградської області складено протокол розтину трупа тварини – свиноматки білої масті, віком 14 місяців, вагою 160 кг, власником якої є Особа 6. Указаним протоколом встановлено, що свиноматка утримувалася у дворі Особи 6 на вигулі. 08.10.2008 р. власник звернувся до ветеринарного лікаря, посилаючись на укуси, рвані рани вуха, глибокі подряпини на тілі свиноматки та аборт, який викликав у неї кровотечу; тварині було надано екстрену допомогу, але через пригнічення загального стану свиноматку довелося дорізати. Суду першої інстанції Особа 7 пояснив, що 8 жовтня 2008 р. собаки, можливо, погналися за кішкою чи собакою, а тому залишилися без його нагляду та супроводу [65].

Завдання:

1) якими нормативно-правовими актами регламентується порядок утримання тварин?

2) чи згодні Ви з думкою Г.Л. Крушельницької, що власник має довести, що вжив усіх необхідних заходів для забезпечення безпеки оточуючих та дотримався всіх вимог, передбачених законодавством [50, с. 12]?

3) який різновид збитків, на Вашу думку, завдано потерпілому?

4) хто має відшкодувати шкоду?

5) чи буде нести відповідальність дружина відповідача?

6) чи має значення для вирішення справи пояснення відповідача?

7) як слід вирішити справу?

5. Ознайомтесь. Громадянка А. звернулась до суду з позовом до відповідача про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Свої позовні вимоги мотивує таким.

26.01.2016 р. сталася ДТП за участю автомобілів марок «ЗАЗ Sens», який належить на праві власності позивачу та яким на підставі довіреності керував громадянин К., та «Audi» під керуванням відповідача, внаслідок чого автомобіль марки «ЗАЗ Sens» отримав механічні пошкодження. Відповідача визнано винуватим у вчиненні цього ДТП.

Відповідно до звіту експерта вартість матеріальних збитків, завданих автомобілю марки «ЗАЗ Sens», становить 67991,41 грн.

Також внаслідок ДТП позивачу було завдано моральну шкоду, яка полягає у душевних стражданнях, яких вона зазнала у зв'язку з пошкодженням автомобіля та неможливістю тривалий час користуватися автомобілем за його призначенням, порушенням її нормальних життєвих зв'язків, певним ударом її престижу. У зв'язку з тим, що в результаті ДТП автомобіль позивача значний час перебував у стані, непридатному для користування, був порушений її нормальний життєвий ритм, через позбавлення можливості використовувати автомобіль для задоволення власних потреб, у побуті вона постійно користувалася автомобілем, її зять відвозив її до лікарні, за покупками. Крім того, онука позивача дуже хвора і

їй постійно потрібно відвідувати лікарів. Для цих цілей позивачу доводилось використовувати найманий транспорт. Тому позивач вважає, що відповідач своїми протиправними діями завдав їй моральної шкоди у зв'язку з порушенням її права користування автомобілем, яку вона оцінює у 10000 грн.

Завдання:

1) хто має звертатися до суду з позовом про відшкодування заподіяної шкоди – власник чи особа, яка безпосередньо володіла транспортним засобом на момент вчинення ДТП?

2) який порядок відшкодування шкоди заподіяної внаслідок вчинення ДТП?

3) що слід розуміти під моральною шкодою?

4) яке рішення повинен ухвалити суд?

**ТЕМА 9. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ
УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ ПОТЕРПІЛОГО**

1. Ознайомтесь. У разі завдання шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі відшкодування за загальним правилом відбувається за такою формулою:

$$P_{шз} = З + ДВ + МШ, \text{ де}$$

$P_{шз}$ – розмір шкоди, що завдано здоров'ю;

$З$ – заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності;

$ДВ$ – додаткові витрати;

$МШ$ – моральна шкода.

У разі, якщо шкоду завдано смертю, то відшкодування відбувається за такою формулою:

$$P_{шс} = (C_3 \cdot n) / (n + 1) + ВП + МШ, \text{ де}$$

$P_{шс}$ – розмір шкоди, що завдано внаслідок смерті особи;

C_3 – середньомісячний заробіток;

n – кількість осіб, які перебували на утриманні померлого та мають право на відшкодування шкоди, що завдано його смертю;

ВП – витрати на поховання;

МШ – моральна шкода [107].

Завдання. *Змодельуйте практичну ситуацію з усіма показниками по кожній формулі.*

2. Ознайомтесь. У судово-медичній літературі зустрічаються певні спроби класифікації несприятливих результатів лікування. Серед таких випадків пропонують виділяти лікарські помилки, нещасні випадки, карані недогляди [97, с. 234].

Лікарська помилка – хибні висновки та дії лікаря під час встановлення діагнозу захворювання, визначення тактики й методики його лікування. Термін уперше ввів у науковий обіг видатний вітчизняний хірург М.І. Пирогов. Прийнято розрізняти діагностичні, тактичні, організаційні, технічні та інші лікарські помилки. Причини їх поділяють на об'єктивні (недосконалість медичної науки й практики, особливості організму хворого, нетиповий перебіг хвороби тощо) і суб'єктивні (недостатні професійні підготовка й досвід, недоліки морального характеру) [115, с. 490].

Разом із поняттям «лікарська помилка» в медичній літературі використовується поняття «нещасний випадок». До таких випадків відносять невдалі результати лікування, за яких створюється об'єктивна неможливість передбачити наслідки; при цьому невдача не залежить від будь-якого упущення чи помилки, не є наслідком складності випадку. Терміни «лікарська помилка» та «нещасний випадок» можна розглядати як схожі правові поняття, що містять правову оцінку лікування, на основі якої в

доктрині розмежуюють правомірні діяння й правопорушення медичного працівника за негативного результату лікування [93, с. 32].

Завдання:

1) за якою умовою згідно з ЦК України медичний працівник несе цивільну відповідальність за припущення лікарської помилки?

2) у якому обсязі медичний працівник несе цивільну відповідальність за припущення лікарської помилки?

3. Ознайомтесь. 22 жовтня 2012 р. Новоградівський міський суд Донецької області розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом Особи 1 до Новоградівської міської ради про стягнення моральної та матеріальної шкоди. Особа 1 звернулася до суду з позовом до Новоградівської міської ради про стягнення моральної та матеріальної шкоди, вказуючи на те, що 27.09.2011 р., при виході з міського скверу, який знаходиться біля будинку Новоградівського виконкому, на неї плигнув собака і вкусив її за ліву руку. Ввечері вона звернулася до швидкої за медичною допомогою, а 28.09.2011 р. до лікаря-терапевта, який встановив діагноз: гіпертонічний криз. Свою недугу позивачка пов'язувала з подіями, які відбулися 27.09.2011 р. Вважає, що в тому що сталося, винна Новоградівська міська рада, оскільки собака, який має прізвисько Гелік, перебуває на території виконкому, вважає, що собака є власністю виконкому. Позивачка просить стягнути з відповідача на її користь моральну шкоду в сумі 15 000,00 грн, 316,55 грн витрат на медикаменти та судовий збір у сумі 376,40 грн.

Представник Новоградівської міської ради в судовому засіданні з позовом не погодилася та просила відмовити у його задоволенні, пояснивши, що Новоградівська міська рада як представницький орган місцевого самоврядування, що представляє територіальну громаду м. Новоградівка, не є суб'єктом господарювання, у своїй власності тварин не має і їх не утримує, а тому не може нести відповідальність за шкоду, заподіяну безпритульними

тваринами, які перебувають на території міста. Позивачку собака вкусив не в приміщенні Новогродівської міської ради, а на території міста – на межі міського скверу і прилеглої території будівлі виконкому.

Вислухавши сторони, пояснення свідків, дослідивши матеріали справи, суд вважає позов необґрунтованим та таким, що не підлягає задоволенню [86].

Завдання:

- 1) *хто, на Вашу думку, є власником безпритульної тварини?*
- 2) *чи можна для визначення власника застосовувати процедуру реалізації знахідки?*
- 3) *проаналізуйте доводи сторін;*
- 4) *чи правильне рішення ухвалив суд?*

ТЕМА 10. ДЕЛІКТНЕ ПРАВО У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

1. Ознайомтесь з різними визначеннями конституційного делікту та надайте власну дефініцію конституційного делікту:

– конституційний делікт – це протиправна поведінка суб'єкта конституційного права, яка не відповідає вимогам норм конституційного права, завдає шкоди соціальним цінностям, взятим під охорону цими нормами, порушує політико-правові владні відносини, а також відносини у сфері реалізації прав і свобод людини і громадянина, законодавчого процесу, виборів й референдумів, закріплюється в конкретній регулятивній нормі, яка визначає правове положення винного суб'єкта, і є підставою для притягнення правопорушника до передбаченої цією нормою юридичної відповідальності [100, с. 280].

– конституційний делікт, тобто «...діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта конституційних правовідносин, що не відповідає належній поведінці й тягне за собою застосування заходів конституційної відповідальності» [58, с. 12–19].

– конституційний делікт характеризується як таке діяння (дія або бездіяльність) учасника конституційних правовідносин, що порушує позитивний конституційний припис, відхиляється від конституційної моделі належної поведінки [73, с. 86–89].

2. Ознайомтесь. До ознак конституційного делікту можна віднести такі:

1) незаконна дія (або бездіяльність), яка має протиправний, неправомірний характер, тобто суперечить нормам права;

2) має суспільно шкідливий або суспільно небезпечний характер;

3) має свідомо вольовий характер, тобто в момент вчинення правопорушення залежить від волі та свідомості учасників, перебуває під контролем їх волі та свідомості, здійснюється ними усвідомлено і добровільно;

4) є винним, тобто деліктом визнається лише винне діяння (дія чи бездіяльність), яке виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, завдає збитки суспільству і державі, містить вину;

5) є караним, оскільки делікт спричиняє застосування до правопорушника заходів державного примусу, заходів юридичної відповідальності. Застосування державного примусу до правопорушника має на меті захистити правопорядок, права і свободи громадян [4, с. 4–5].

Завдання. *Здійсніть порівняльну характеристику ознак конституційного делікту з цивільно-правовим.*

3. Завдання. Продовжіть класифікацію конституційних деліктів:

1) за суб'єктом можна виділити три основні групи: першу складатимуть конституційні делікти публічних органів і вищих посадових осіб держави; другу – конституційні делікти громадських об'єднань (політичних партій та громадських організацій) і, нарешті, до третьої групи увійдуть конституційні делікти, суб'єктами яких є громадяни [72, с. 126].

4. Ознайомтесь. У науковій літературі виділяють такі характерні ознаки конституційно-процесуальної відповідальності:

- 1) наділена політико-правовими та морально-правовими властивостями;
- 2) настає за вчинення особливого виду конституційних деліктів (процедурно-дисциплінарних порушень) у відносинах владарювання;
- 3) діяння (бездіяльність) владного суб'єкта суперечать конституційно-правовим приписам;
- 4) спрямована на обмеження конституційно-правового статусу деліквента, припинення зловживання владою або спеціальними правами;
- 5) спрямована на профілактику правопорушень, усунення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушення у сфері конституційно-процесуальних відносин;
- 6) застосовується спеціально уповноваженим суб'єктом щодо деліквента в чітко регламентованому порядку;
- 7) може застосовуватися поряд із конституційно-правовою відповідальністю та видами юридичної відповідальності;
- 8) санкції та юридичні наслідки для деліквента прямо не визначаються Конституцією України тощо [53, с. 178].

Завдання. *Здійсніть аналіз наведених ознак конституційно-процесуальної відповідальності та обґрунтуйте їх доцільність.*

ТЕМА 11. ДЕЛІКТНЕ ПРАВО У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ

1. Ознайомтесь. Одним із правових засобів господарсько-правової відповідальності є адміністративно-господарські санкції, що застосовуються до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності і є за своїм характером публічно-правовими санкціями.

Відповідно до ст. 238 ГК України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до

суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Із цього законодавчого визначення можна виділити такі основні ознаки:

– адміністративно-господарські санкції застосовуються до суб'єктів господарювання;

– адміністративно-господарські санкції за змістом є заходами організаційно-правового характеру або майнового;

– метою застосування адміністративно-господарських санкцій є припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідація його наслідків;

– адміністративно-господарські санкції застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування;

– підставою для застосування адміністративно-господарських санкцій є порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності [25, с. 105].

Завдання. *Здійсніть аналіз наведених ознак адміністративно-господарських санкцій та обґрунтуйте їх доцільність.*

2. Ознайомтесь. У ст. 239 Господарського кодексу України зокрема визначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції:

1. Вилучення прибутку (доходу).

Завдання:

1. *У чому полягає суть зазначеної санкції?*

2. *Що є підставою застосування такої санкції?*

3. *Чи є відмінності між поняттям «прибуток» та «дохід»?*

4. Що слід розуміти під терміном «законодавство»? Мається на увазі усі закони чи сукупність нормативно-правових актів?

5. Чи є застосування штрафу альтернативою застосуванню вилучення прибутку?

6. За які порушення може бути застосоване вилучення прибутку (доходу)?

7. Яким нормативно-правовим актом визначаються цей перелік?

2. Адміністративно-господарський штраф.

Завдання:

1. Що слід розуміти під адміністративно-господарським штрафом?

2. На користь кого стягується штраф: контрагента чи держави?

3. За які порушення може бути застосований адміністративно-господарський штраф?

4. Чи застосування адміністративно-господарського штрафу виключає одночасне застосування інших адміністративно-господарських санкцій?

5. Чи можна поняття штрафних санкцій (ст. 230–234 ГК України) ототожнювати з поняттям адміністративно-господарського штрафу (ст. 241 ГК України)?

6. Чи згодні Ви з позицією О. Подцерковного, який розмежовує у сфері господарсько-правових відносин неустойку як приватноправову санкцію та господарсько-адміністративний штраф як публічно-правову санкцію:

– по-перше, неустойка як грошова санкція застосовується у диспозитивних (договірних) відносинах, а господарсько-адміністративний штраф – за порушення законодавчих вимог, що висуваються до порядку здійснення господарської діяльності. Господарсько-адміністративний штраф застосовується незалежно від наявності чи відсутності договірних відносин;

– по-друге, до стягнення неустойки застосовуються скорочені строки позовної давності, а до стягнення господарсько-адміністративного штрафу – загальні;

– по-третє, неустойка стягується на підставі рішення суду, а господарсько-адміністративний штраф – на підставі рішення суду чи

іншого органу, акти якого мають силу виконавчого документа згідно із ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»;

– по-четверте, для господарсько-адміністративного штрафу, на відміну від неустойки (крім неустойки, що стягується за порушення грошових зобов'язань), характерна відповідальність за наявності лише одного факту протиправної поведінки (фактична підстава), відсутності врахування вини правопорушника [76, с. 165].

7. У яких нормативно-правових актах передбачено застосування адміністративно-господарських штрафів?

3. Застосування антидемпінгових заходів.

Завдання:

1. У чому полягає суть зазначеної санкції?
2. Назвіть види здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України ?
3. Яка судова практика застосування антидемпінгових заходів?

4. Припинення експортно-імпортних операцій.

Завдання:

1. У чому полягає суть зазначеної санкції?
2. Що таке експортні-імпортні операції?
3. Що є підставою до застосування такої санкції?

5. Застосування індивідуального режиму ліцензування.

Завдання:

1. У чому полягає суть зазначеної санкції?
2. Що є підставою до застосування такої санкції?
3. Яка судова практика застосування антидемпінгових заходів?

6. Обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання.

Завдання:

1. У чому полягає суть зазначеної санкції?
2. Що є підставою до застосування такої санкції?

3. Яким нормативно-правовим актом встановлюються підстави і порядок обмеження та зупинення діяльності суб'єктів господарювання, а також повноваження уповноважених органів приймати відповідні рішення встановлюються законом?

4. Наведіть приклади екологічних вимог діяльності суб'єкта господарювання

5. Яка судова практика застосування зазначеної санкції?

7. Ліквідація суб'єкта господарювання.

Завдання:

1. У чому полягає суть зазначеної санкції?

2. Що є підставою до застосування такої санкції?

3. У яких нормативно-правових актах передбачено застосування ліквідації суб'єкта господарювання?

4. Яка судова практика застосування зазначеної санкції?

ТЕМА 12. ДЕЛІКТНЕ ПРАВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

1. Завдання: Чи відрізняються між собою такі поняття:

– кримінальні та адміністративні проступки;

– кримінальні проступки і злочини;

– адміністративний проступок й адміністративне правопорушення?

2. Ознайомтесь. Розгляньте відмінності різних видів публічно-правових деліктів.

1. Кримінальні правопорушення відрізняються від адміністративних правопорушень різними об'єктами та різним ступенем тяжкості посягання.

2. Відмінність злочину від кримінального проступку полягає в різній тяжкості, яка визначається переважно ступенем (хуліганство – дрібне хуліганство), а іноді й характером (розголошення державної таємниці – розголошення службової таємниці).

3. Відмінність кримінального проступку від адміністративного полягає у тому, що суттю (тобто характером) адміністративного проступку є посягання лише на один можливий об'єкт – систему державного управління (адміністрування) в різних сферах життєдіяльності (освіти, охорони здоров'я, виробництва, торгівлі, екології тощо). Кримінальний же проступок може посягати і на державне управління, і на власність, і на права людини, і на інтереси сім'ї – майже на всі ті об'єкти, на які посягає злочин [104, с. 250–252].

Завдання. *Чи згодні Ви з їх змістом? Відповідь обґрунтуйте.*

3. Ознайомтесь. Визначення поняття кримінальної відповідальності та її форм адекватно до їх соціально-правового змісту і призначення має, без сумніву, важливе значення як для науки кримінального права, так і для вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування.

Чинний Кримінальний кодекс України 2001 р., не визначає поняття кримінальної відповідальності, хоча у статтях та назвах статей тільки Загальної частини КК України воно вживається 106 разів [46, с. 219].

В опублікованій після прийняття КК України юридичній літературі українськими вченими кримінальна відповідальність трактується також по-різному. Зокрема П.С. Матишевський, підтримуючи концепцію «кримінальна відповідальність – обов'язок», визначає її поняття як законно обґрунтований обов'язок особи, як правовий обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати заходів державного впливу (підкоритися) та бути покараною [62, с. 86]. Цю концепцію підтримує також А.А. Пінаєв, визначаючи кримінальну відповідальність як обов'язок особи, що вчинила злочин, відповідати перед державою і перетерпіти визначені обмеження особистого чи майнового характеру, пов'язані з призначенням їй покарання [74, с. 49].

Ю.В. Баулін віддає перевагу концепції «кримінальна відповідальність – перетерпіння особою заходів примусу», узгоджуючи її з позицією Конституційного Суду України. Поняття кримінальної відповідальності він визначає як вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного

осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [48, с. 27] та як обмеження прав і свобод особи, винної у вчиненні злочину, яке передбачене Кримінальним кодексом України і застосовується судом, а також спеціальними органами держави, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду [8, с. 42].

Л.В. Багрій-Шахматов схиляється до позиції поєднання елементів концепцій «кримінальна відповідальність – правовідносини» та «кримінальна відповідальність – обов’язок» стверджуючи, що кримінальна відповідальність являє собою правовідносини, суть яких полягає у взаємних правах і обов’язках сторін і, передусім, базованому на законі обов’язку особи, яка вчинила злочин, відповідати перед державою за свої діяння у встановленому нормами кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого права порядку [5, с. 55–56].

М.І. Хавронюк віддає перевагу концепції «кримінальна відповідальність – осуд», і визначає поняття кримінальної відповідальності як особливого правового інституту, у межах якого здійснюється офіційна оцінка поведінки особи як злочинної [64, с. 17].

Н.В. Чернишова підтримує концепцію «кримінальна відповідальність – покарання» і трактує кримінальну відповідальність як відповідальність за суспільно небезпечне, винне, передбачене КК діяння, вчинене суб’єктом злочину, до якого за це застосовується покарання, що визначається судом в обвинувальному вироку і, відбуваючи це покарання, винний зазнає відповідних обмежень [109, с. 33].

С.Д. Шапченко схиляється до позиції, що найбільш вдалим є трактування кримінальної відповідальності як реального покладання на особу, яка вчинила злочин, передбачених кримінальним законом і конкретизованих вироком суду заходів державного осуду і примусу. Єдине уточнення, якого потребує таке визначення, на його думку, в окремих

випадках кримінальна відповідальність може зводитися лише до державного осуду особи, яка вчинила злочин [47, с. 75].

Т.Б. Ніколаєнко, досліджуючи поняття кримінальної відповідальності, зробила такі висновки:

1) кримінальна відповідальність – це осуд державою особи, яка вчинила злочин, та обмеження її прав майнового, особистого та іншого характеру, що визначені вироком суду і покладені на винного спеціально уповноваженими органами держави;

2) з моменту, коли особа вчинила злочин, між нею і державою виникають певні кримінально-правові правовідносини;

3) ці правовідносини припиняються після повного відбуття особою покарання та зняття чи погашення судимості;

4) кримінальна відповідальність виникає з моменту вступу у законну силу обвинувального вироку суду;

5) кримінальна відповідальність припиняється з моменту після повного відбуття особою покарання та зняття чи погашення судимості [66, с. 117–118].

Завдання. *Ознайомтесь з різними визначеннями кримінальної відповідальності та надайте власну дефініцію кримінальної відповідальності.*

4. Ознайомтесь. У теорії кримінального права ведуться дискусії щодо питання, яке найменування кращим чином відобразить специфіку обставин, що обтяжують відповідальність.

Так, одна група вчених назвали ці обставини такими, що обтяжують вину [112, с. 13; 32, с. 52–53].

На думку інших, обтяжуючі обставини впливають на ступінь вини [94, с. 43; 6, с. 250].

Третя група науковців зазначають обставини, які обтяжують суспільну небезпеку діяння [35, с. 27].

Незважаючи на різноманіття позицій, наведених вище, все ж таки більшість учених використовують поняття «обтяжуючі відповідальність обставини» [23, с. 262].

Завдання. *Здійсніть аналіз наведених понять та висловіть свою думку*

5. Ознайомтесь. На думку В.П. Хряпінського, ознаками звільнення від кримінальної відповідальності виступають:

а) відсутність офіційного осуду особи з боку держави у вигляді обвинувального вироку суду;

б) офіційна відмова від застосування до особи, яка вчинила злочин, обтяжень кримінально-правового характеру;

в) припинення всіх кримінально-правових відносин між державою та звільненою особою [106, с. 135].

Завдання. *Здійсніть аналіз наведених ознак та висловіть свою думку.*

6. Ознайомтесь. Щодо форми, то кримінальна відповідальність можлива в одному з трьох варіантів:

1) засудження з призначенням покарання і звільненням від його відбування (осуд + призначення покарання) (ч.4 ст.74; ст.80; ч. 3 ст.82; ст. 86 КК України);

2) засудження з призначенням покарання і звільненням від його відбування з випробуванням (осуд + призначення покарання + забезпечення дотримання (перетерпіння) обмежень у зв'язку з випробуванням + судимість до моменту закінчення терміну випробування) (ст. 75, 79 КК України);

3) засудження з призначенням покарання і його реальне, державою – виконання, особою – відбування (осуд + призначення покарання + виконання (відбування) покарання + судимість до моменту погашення чи зняття) [46, с. 224].

Завдання. *Наведіть приклади на вищенаведені форми кримінальної відповідальності.*

7. Ознайомтесь.

Законодавство про кримінальну відповідальність Франції оперує такими поняттями, як злочин (crime), проступок (délit) і порушення (contravention), які визначаються таким чином:

– злочин – це винна дія або бездіяльність, вчинена суб'єктом злочину і не виправдана здійсненням будь-якого права, санкція за яку визначена законодавством про кримінальну відповідальність;

– проступок – це будь-яка дія або бездіяльність, вчинена умисно або з необережності, заборонена в суспільстві під загрозою виправного покарання, визначеного кримінальним законом;

– порушення – діяння, які стають злочинними тільки в силу порушення суб'єктом тієї чи іншої заборони, встановленої кримінальним законом (що стосується порушення дисципліни суспільного життя), за яку встановлене так зване «поліцейське покарання» (найчастіше призначається у вигляді штрафу) [59, с. 75, 82].

Завдання. *Наведіть приклади на вищенаведені поняття.*

8. Ознайомтесь.

У німецькій кримінально-правовій доктрині при означенні того, що в Україні називається кримінальним правопорушенням існують такі поняття:

1) делікт (Delikte) – поняття відсутнє в німецькому законодавстві про кримінальну відповідальність, однак часто зустрічається в науковій літературі. Воно охоплює поняття злочину (Verbrechen) та поняття проступку (Vergehen);

2) кримінальне діяння, злочин (Straftat) – протиправна, винна дія, що містить склад діяння, передбачена законодавством про кримінальну відповідальність;

3) протиправне діяння (Rechtswidertat) – діяння, при вчиненні якого відсутня вина;

4) діяння, вчинок (Handlung) – вольова соціальна поведінка;

5) фактичний склад (Sachverhalt) – реальні дії (обставини), що відбулися;

6) склад діяння (Tatbestand) або законний склад діяння (Gesetzlichen Tatbestand) – поняття близьке до складу злочину, однак є лише одним з елементів злочину, являє собою сукупність ознак, передбачених в законодавстві про кримінальну відповідальність, що описують передумови настання кримінальної відповідальності;

7) неправдо або неправда (Unrecht) – збіг складу діяння і протиправності [27, с. 117].

Завдання. *Наведіть приклади на вищенаведені поняття.*

ТЕМА 13. ДЕЛІКТНЕ ПРАВО У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

1. Ознайомтесь.

Відповідно до ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права й свободи громадян, на встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративне правопорушення (проступок) характеризується низкою ознак. Так, В.К. Колпаков ознаки адміністративного проступку поділяє на апостеріорні (емпіричні) і апріорні (теоретичні). Апостеріорні ознаки адміністративного проступку фіксуються в законі і їх нормативне закріплення є орієнтиром для попередньої кваліфікації адміністративного правопорушення [40, с. 24–25]. Відповідно до ст. 9 КУпАП такими ознаками є: діяння, протиправність, винність, караність, об'єкт посягання.

Теоретична категорія «склад адміністративного правопорушення» ученими визначається як сукупність встановлених законом об'єктивних і

суб'єктивних ознак, які характеризують діяння (дію чи бездіяльність) як адміністративний проступок.

В юридичній літературі зустрічаються розбіжності щодо структури складу адміністративного проступку. Так, одні вчені в структурі складу адміністративного проступку виділяють елементи складу (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) і ознаки, що характеризують ці елементи [40, с. 53; 39, с. 234].

Інші вчені зазначають, що до складу адміністративного правопорушення належать ознаки, які притаманні об'єкту, об'єктивній і суб'єктивній сторонам та суб'єкту проступку [2, с. 176; 9, с. 22].

Як зазначає Т.О. Косянчук, склад адміністративного проступку – це система обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних елементів діяння, конструйованих за чотирма підсистемами (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона), ознаки яких передбачені в диспозиціях норм законодавства, що встановлює адміністративну відповідальність [45, с. 145].

Завдання:

1. *На підставі аналізу наукових джерел наведіть інші точки зору вчених щодо складу адміністративного правопорушення.*

2. *Який склад адміністративного делікту, на Вашу думку?*

2. Ознайомтесь з різними визначеннями адміністративно-деліктних відносин та надайте власну дефініцію адміністративно-деліктних відносин:

– адміністративно-деліктні правовідносини утворюють власне деліктні відносини (відносини адміністративного правопорушення), відносини адміністративного розслідування, відносини попереднього розгляду матеріалів справи про адміністративні правопорушення, відносини об'єктивної адміністративної відповідальності, відносини суб'єктивної адміністративної відповідальності [56, с. 17];

– адміністративно-деліктні відносини, по-перше, породжують права і обов’язки, змістом яких є обов’язок правопорушника нести відповідальність, а суб’єкта юрисдикції – застосовувати до нього стягнення. Виникнення адміністративно-деліктних відносин законодавець жорстко пов’язав лише з одним типом правових імперативів – учиненням адміністративного правопорушення. Для адміністративно-деліктних відносин характерно те, що весь їхній зміст пронизує найважливіший юрисдикційний принцип змагальності учасників. Останні наділяються законодавцем відповідними процесуальними правами. Саме реалізація цього принципу додає особливості своєрідності розглянутим відносинам, формує специфічний правовий режим [42, с. 80–82, 85];

– адміністративно-деліктні правовідносини – це вид адміністративно-процесуальних правовідносин, які виникають у сфері провадження у справах про адміністративні проступки (у вузькому значенні) [63, с.52];

– адміністративно-деліктні правовідносини – це урегульовані нормами адміністративно-деліктного права відносини, що виникають у зв’язку із вчиненням, встановленням (документуванням) адміністративного правопорушення між суб’єктами, де однією обов’язковою стороною є представник органу влади або уповноважена владою фізична чи юридична особа, та спрямовані на припинення дії негативних (шкідливих) факторів правопорушення, відновлення законності та правопорядку, застосування до порушників заходів державного примусу, у тому числі й у вигляді адміністративної відповідальності [91, с. 52].

3. Ознайомтесь.

С.М. Балабан запропонував такі критерії неефективності адміністративно-правового регулювання деліктних відносин:

- 1) прогалини у предметі адміністративно-правового регулювання;
- 2) обмежений опис ознак складу адміністративного правопорушення у диспозиціях статей Особливої частини КУпАП;

3) невідповідність легальної оцінки діяння як суспільно шкідливого та ставлення громадськості до нього як до допустимого (бажаного) типу соціальної активності;

4) необґрунтоване застосування оціночних та погано визначених понять у диспозиціях статей Особливої частини КУпАП;

5) невідповідність виду та розміру адміністративно-правового стягнення, закріпленого у санкції статті Особливої частини КУпАП, цілям та функціям адміністративної відповідальності;

6) порушення системно-правових зв'язків у конструюванні санкції статей Особливої частини КУпАП, що руйнує єдність концепції адміністративної відповідальності, призводить до дисбалансу стягнень, коли за менш шкідливі правопорушення вони є більш суворими, аніж за більш шкідливі;

7) високий рівень спеціального рецидиву адміністративних правопорушень, що є свідченням низької ефективності спеціальної превенції, тобто застосування передбачених законом заходів адміністративної відповідальності [63, с. 60–61].

Завдання:

1) ознайомтесь з відповідною працею С.М. Балабана;

2) висловіть свої міркування з приводу запропонованих критеріїв неефективності адміністративно-правового регулювання деліктних відносин.

4. Ознайомтесь.

Класифікація адміністративних правопорушень здійснюється за найрізноманітнішими підставами: за особливостями об'єктивної сторони (правопорушення з формальним або матеріальним складом), за формою вини (умисні або вчинені з необережності), за характеристиками суб'єкта (правопорушення із загальним або спеціальним суб'єктом) тощо [57, с. 564–568].

В.К. Колпаков поділяє проступки за: 1) особливостями об'єктивної сторони – на прості та складні (останні, у свою чергу – з двома різними діями, що складаються з альтернативних дій; що складаються зі збірних дій; тривалі, продовжувані); формальні й матеріальні; 2) за особливостями конструкції – описові та бланкетні (відсильні) [41, с. 224–228].

О.І. Остапенко зазначає, що конкретні склади адміністративних правопорушень залежно від ступеня їх суспільної небезпеки й шкоди можна умовно об'єднати в окремі видові групи: а) основний (простий), б) кваліфікований; в) формальний; г) однозначний; д) альтернативний; е) казуїстичний; ж) узагальнений проступок [68, с. 77].

За ступенем суспільної небезпеки Л.В. Коваль поділяє адміністративні правопорушення на: а) підвищеного ступеня суспільної небезпеки; б) незначної суспільної небезпеки; в) адміністративно незлісні порушення первісного характеру [26, с. 13].

Завдання:

1) наведіть приклади на кожний різновид підстав для класифікацій адміністративних правопорушень;

2) які ще критерії класифікації складів адміністративних правопорушень ви можете виділити?

3) чи містить КУпАП, на відміну від закріпленої у ст. 12 Кримінального кодексу України класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, відповідну класифікацію адміністративних правопорушень?

5. Знайдіть законодавче підтвердження нижченаведених ознак адміністративно-деліктних відносин:

1) вони виникають у сфері державного управління, у зв'язку із порушенням матеріальних норм права, які передбачають адміністративну відповідальність, та опосередковують взаємозв'язок органу виконавчої влади, наділеного адміністративно-юрисдикційними повноваженнями, або

органу адміністративної юстиції та суб'єкта адміністративного правопорушення (делікта);

2) пов'язані з діяльністю відповідних правоохоронних органів з: а) виявлення та припинення деліктів; б) розгляду справи про адміністративне правопорушення та прийняття у ньому рішення; в) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення; г) загальної та індивідуальної профілактики правопорушень і злочинів, а також із захисту громадян та юридичних осіб від незаконних дій або бездіяльності державної адміністрації;

3) мають власне нормативно-правове регулювання, що має надгалузевий характер та базоване на поєднанні матеріальних і процесуальних норм права;

4) характеризуються наявністю значної кількості адміністративно-юрисдикційних органів, застосуванням мір адміністративного примусу, втручанням у сферу прав і свобод громадян; а також можливістю розгляду адміністративних позовів громадян та юридичних осіб до державної адміністрації у рамках спеціального адміністративного провадження (адміністративної юстиції);

5) мають самостійний суб'єктний склад, який впливає на зміст адміністративно-деліктних відносин, разом з цим їх державно-владний характер виявляється тільки у провадженні у справах про адміністративні правопорушення та не є домінуючим для адміністративної юстиції;

6) на відміну від правозастосовних відносин, адміністративно-деліктні відносини пов'язані не лише з нормами права, а й з ціннісними орієнтаціями, установками особистості, мотиваційним і поведінковим аспектами [24, с. 51–52].

ЛІТЕРАТУРА

1. Jones M.A. Textbook on torts / M.A. Jones. – 5th ed. – London: Blackstone Press Limited, 1996. – 567 p.

2. Адміністративне право України: підручник / за ред Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
3. Алексеев С.С. Проблемы теории права: курс лекций в 2 т. / С.С. Алексеев. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1972. – т. 1. Основные вопросы общей теории социалистического права. – 396 с.
4. Алфьоров С.М. Теоретичні засади конституційно-правового делікту / С.М. Алфьоров // Право і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 3–8.
5. Багрий-Шахматов Л.В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Общая часть: курс лекций / Л.В. Багрий-Шахматов. – Изд. 2-е. – Одесса, 2001.
6. Бажанов М.И. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства при назначении наказания / М.И. Бажанов // Вопросы государства и права; сб. ст. – М.: Юрид. лит., 1974. – Вып. 2. – С. 246–259.
7. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы) / Б.Т. Базылев. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. – 120 с.
8. Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Ю.В. Баулін // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). К.–Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 39–42.
9. Битяк Ю.П. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, А.Т. Комзюк. – Харків: Укр. юрид. академія, 1994. – 44 с.
10. Боброва Д.В. Зобов'язання із завдання шкоди. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / Д.В. Боброва; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 2. – С. 505–566.
11. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.

12. Гончаров І.М. Особливості застосування кондикційної вимоги у деліктних правовідносинах / І.М. Гончаров // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 2. – С. 27–32.
13. Гражданское право: 4 т., Т. 4. Обязательственное право: учебник / В.В. Витрянский и др.; отв. ред. Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.
14. Гражданское право: учебник. Часть 1 / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 1997. – 600 с.
15. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М.: Статут, 2000. – 411 с.
16. Гринько (Русу) С.Д. Вітчизняна концепція деліктних зобов'язань / С.Д. Гринько (Русу) // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 287–294.
17. Гринько С.Д. Деліктоздатність неповнолітніх фізичних осіб за цивільним законодавством України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз / С.Д. Гринько // Часопис цивілістики. – 2015. – Вип. 19. – С. 158–165.
18. Гринько С.Д. Значення вини в деліктних зобов'язаннях / С.Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2. – С. 51–57.
19. Гринько С.Д. Значення вини потерпілого в деліктних зобов'язаннях / С.Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3. – С. 55–60.
20. Гринько С.Д. Підстави виникнення деліктних зобов'язань за римським правом / С.Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 49–55.
21. Гринько С.Д. Причинно-наслідковий зв'язок як об'єктивна умова виникнення деліктних зобов'язань в Україні / С.Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2010. – № 2. – С. 66–78.
22. Гринько С.Д. Рецепція деліктних зобов'язань римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – 724 с.
23. Громко В.Я. Поняття обставин, що обтяжують відповідальність за кримінальним правом України / В.Я. Громко // Митна справа. – 2015. – № 1 (2.2). – С. 260–264.

24. Денисенко В.В. Теория административно-деликтных отношений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.014. / В.В. Денисенко– Санкт-Петербург, 2002. – 394 с.
25. Добрянська Н.В. Правова природа адміністративно-господарських санкцій / Н.В. Добрянська // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 104–110.
26. Доненко В.В. Керування транспортом у стані сп'яніння: адміністративно-деліктні проблеми: монографія / В.В. Доненко, В.К. Колпаков. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. мін-ва внутр. справ, 2003. – 196 с.
27. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право / А.Э. Жалинский. – М.: Велби, Проспект, 2006. – 560 с.
28. Заїка Ю.О. Зобов'язання, які виникають при створенні загрози життю, здоров'ю або майну, в системі недоговірних зобов'язань / Ю.О. Заїка // Юридична наука. – 2014. – № 7. – С. 20–28.
29. Заїка Ю.О. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: Підручник / Ю.О. Заїка, С.С. Бичкова, І.А. Бірюков та ін.; за заг. ред. С.С. Бичкової. – 3-тє вид. – К: Алерта, 2014. – С. 398–407.
30. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: навчальний посібник / Ю.О. Заїка. – 2-ге вид. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
31. Иоффе О.С. / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский // Вопросы теории права. – М.: Госюриздат, 1961. – 380 с.
32. Исаев С.Г. Уголовно-правовое значение смягчающих и отягчающих обстоятельств / С.Г. Исаев // Вестник Московского университета. Сер. «Право». – 1979. – № 1. – С. 52–53.
33. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності. / І.С. Канзафарова. – Одеса: Астропринт, 2006. – 261 с.
34. Карнаух Б.П. Вина як умова деліктної відповідальності в країнах англо-американської правової сім'ї / Б.П. Карнаух // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59. – С. 529–537.
35. Карпец И.И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном праве / И.И. Карпец. – М.: Госюриздат, 1959. – 120 с.

36. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти): монографія / Т.С. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2008. – 360 с.
37. Ківалова Т.С. Поняття та система зобов'язань відшкодування шкоди. Цивільне право України: в 2-х т. / Т.С. Ківалова; за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Харків: Одиссей, 2008. – Том. 2. – С. 692–694.
38. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. ст. 1122.
39. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
40. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
41. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
42. Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / В.К. Колпаков – К., 2006. – 455 с.
43. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
44. Косинська В.А. Відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях / В.А. Косинська // Юридична наука. – 2012. – № 12. – С. 15–20.
45. Косянчук Т.О. Щодо проблеми визначення адміністративного делікту / Т.О. Косянчук // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 3. – С. 144–147.
46. Красницький І.В. Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України / І.В. Красницький // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3–4. – С. 219–225.
47. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

48. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
49. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – ст. 131.
50. Крушельницька Г.Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г.Л. Крушельницька. – К., 2014. – 20 с.
51. Кухарєв О.Є. Підстави виникнення зобов'язань унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи / О.Є. Кухарєв // Право і Безпека. – 2010. – № 2. – С. 205–209.
52. Лейст О.Е. Санкция и ответственность по советскому праву / О.Е. Лейст. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 142 с.
53. Лещух А.Р. Делікт у сфері здійснення державної влади та конституційно-процесуальна відповідальність: сутнісно-правові характеристики та взаємозв'язок / А.Р. Лещух // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – Вип. 1. – С. 173–181.
54. Лов'як О. Особливості відшкодування шкоди, завданої у випадках крайньої необхідності / О. Лов'як // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 4. – С. 23–32.
55. Логвінова М.В. Про характер субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, завдану неповнолітніми дітьми / М.В. Логвінова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2008. – Вип. 20. – С. 101–107.
56. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія / Д.М. Лук'янець. – Суми: ВТД Університетська книга, 2006. – 367 с.
57. Лук'янець Д.М. Різновиди адміністративних правопорушень та особливості адміністративної відповідальності юридичних осіб / Д.М. Лук'янець // Виконавча влада і адміністративне право; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Ін-Юре, 2002. – С. 553–568.

58. Лучин В.О. Конституционные деликты / В.О. Лучин // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 12–19.

59. Макарчук Д.І. Щодо поняття кримінального правопорушення у доктрині та законодавстві про кримінальну відповідальність Франції / Д.І. Макарчук // Судова апеляція. – 2017. – № 1. – С. 74–84.

60. Мануїлова К.В. Правова природа та зміст деліктних зобов'язань / К.В. Мануїлова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 583–589.

61. Маслов В. Обязательства из причинения вреда: учебное пособие / В. Маслов. – Харьков, 1961. – 103 с.

62. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / П.С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – 352 с.

63. Муза О.В. Виникнення і розвиток адміністративно-деліктних правовідносин / О.В. Муза // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 49–53.

64. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – 1104 с.

65. Не залишайте собак без нагляду. // Закон і бізнес. – 2011. – № 47 (1034) (19.11–25.11.2011) [Електронний ресурс]. – http://zib.com.ua/ua/print/6415-yuridichnu_vidpovidalnist_hazyaina_domashnoi_tvarini_rozglya.html

66. Ніколаєнко Т.Б. Поняття кримінальної відповідальності / Т.Б. Ніколаєнко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 111–118.

67. Онищенко О.С. Особливості відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях / О.С. Онищенко // Судова апеляція. – 2015. – № 2. – С. 102–108.

68. Остапенко О.І. Кваліфікація адміністративних правопорушень / О.І. Остапенко. – Львів: Вид-во ЛІВС при Української академії внутрішніх справ, 2000. – 173 с.

69. Отрадна О.О. Множинність осіб у деліктних зобов'язаннях / О.О. Отрадна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 7. – С. 76–82.

70. Отрадна О.О. Деліктна відповідальність: поняття, сутність та співвідношення із деліктним зобов'язанням / О.О. Отрадна // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3. – С. 152–158.

71. Отрадна О.О. Критерії протиправності та правомірності в деліктних зобов'язаннях / О.О. Отрадна // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 53. – С. 238–243.

72. Пащенко А.О. Конституційний делікт як підстава конституційної відповідальності / А.О. Пащенко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 13. – С. 125–130.

73. Пащенко А. Конституційний делікт як підстава конституційної відповідальності / А. Пащенко // Юридический вестник. – 2002. – № 1. – С. 86–89.

74. Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении» / А.А. Пинаев. – Харьков: Харьков юридический, 2001. – 290 с.

75. Плахотный А.Ф. Свобода и ответственность / А.Ф. Плахотный. – Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1972. – 161 с.

76. Подцерковный О.П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине / О.П. Подцерковный. – Одесса: Негоциант, 2005. – 308 с.

77. Примак В.Д. Взаємодія засад справедливості, розумності й добросовісності при визначенні змісту деліктоздатності суб'єктів цивільного права / В.Д. Примак // Приватне право і підприємництво. – 2014. – Вип. 13. – С. 21–23.

78. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди: роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України від 01.04.1994 № 02-5/215. [Електронний ресурс]. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_215800-94

79. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – ст. 303.

80. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – ст. 1.

81. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 6 [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0006700-92>

82. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

83. Рішення Долинського районного суду Кіровоградської області від 29.07.2011 у справі № 1-107/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17530765>

84. Рішення Ковельського міжрайонного суду Волинської області від 01.07.2008 у справі № 2-1382/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2442228>

85. Рішення Личаківського районного суду м. Львів від 14.12.2009 у справі № 2-2332/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7241751>

86. Рішення Новгородівського міського суду Донецької області від 22.10.2012 у справі № 2-1634/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27298718>

87. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 21.12.2017 у справі № 243/4692/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71351991>

88. Рішення Ставищенського районного суду Київської області від 11.04.2008 у справі № 2–50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8325588>

89. Рішення Теплодарського міського суду Одеської області від 17.12.2013 у справі № 516/465/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36228447>

90. Рябец А.М. Обязательства по возмещению вреда, причинённого жизни и здоровью. / А.М. Рябец. – М., 1998. – 196 с.

91. Самбор М.А. Адміністративно-деліктні правовідносини: окремі погляди на поняття та зміст / М.А. Самбор // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 6. – С. 36–42.

92. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М.: Юрид. лит., 1971. – 240 с.

93. Свистун Л.Я. Розмежування договірної та деліктної відповідальності у сфері надання медичних послуг / Л.Я. Свистун // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2015. – Вип. 1. – С. 28–34.

94. Сергеева Т.Л. Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам / Т.Л. Сергеева. – Москва–Ленинград: Изд. АН СССР, 1950. – 184 с.

95. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – ст.135.

96. Смирнов В.Т. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве / В.Т. Смирнов, А.А. Собак. – Ленинград: ЛГУ, 1983. – 145 с.

97. Струнцова В.В. Правовий наслідок медичної помилки / В.В. Струнцова // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 38. – С. 234–238.

98. Тархов В.А. Обязательства, возникающие из причинения вреда: Учебное пособие / В.А. Тархов. – Саратов: Коммунист, 1957. – 121 с.

99. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В.А. Тархов. – Саратов: Саратовский университет, 1973. – 456 с.
100. Теліпко В.Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. / В.Е. Теліпко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
101. Теория государства и права: учебник / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – 2-е изд. – М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2000. – 595 с.
102. Ухвала Апеляційного суду Херсонської області від 26.04.2007 у справі № 22ц-1024 [Електронний ресурс]. – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2103279>
103. Флейшиц К.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / К.А. Флейшиц. – М.: Госюриздат, 1951. – 239 с.
104. Хавронюк М.І. Нотатки до реформи публічно-правових деліктів / М.І. Хавронюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 250–256.
105. Харитонов Є.О. Нарис і теорії цивілістики (поняття та концепти): монографія / Є.О. Харитонов. – Одеса: Фенікс, 2008. – 464 с.
106. Хряпінський П.В. Доктринальне визначення поняття та ознак звільнення від кримінальної відповідальності / П.В. Хряпінський // Юридична наука. – 2015. – № 3. – С. 129–137.
107. Цивільне право України: Навч. посіб. / за ред. Р.О. Стефанчука. – К.: Наукова думка; Прецедент. – 2004. – 448 с.
108. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – ст. 356.
109. Чернишова Н.В. Кримінальне право України (Загальна частина): Навч. посіб. / Н.В. Чернишова. – К.: Атіка, 2003. – 288 с.
110. Чернілевська О.І. Множинність осіб у деліктних зобов'язаннях за участю неповнолітніх осіб / О.І. Чернілевська // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 268–274.
111. Шамшов А.А. Обязательства из неосновательного приобретения или сбережения: учебн. пос. / А.А. Шамшов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. – 51 с.

112. Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М.Д. Шаргородский. – М.: Московский большевик, 1945. – 56 с.
113. Шварц Х.И. Обязательства из причинения вреда: Лекция для студентов ВЮЗИ / Х.И. Шварц. – М., 1954.
114. Шишка Р.Б. Цивільно-правова відповідальність і деліктне зобов'язання / Р.Б. Шишка, О.Р. Шишка // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 271–280.
115. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Українська енциклопедія, 1998-2004. – Т. 3. – К–М. 2001. – 792 с.
116. Явич Л.С. Право и социализм / Л.С. Явич. – М.: Юридическая литература, 1982. – 174 с.
117. Яичков К.К. Права, возникшие в связи с потерей здоровья / К.К. Яичков. – М.: Наука, 1964. – 167 с.

ДОДАТКИ

1. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 6

(Із змінами, внесеними згідно з Постановами Пленуму Верховного Суду України № 7 від 08.07.94, № 11 від 30.09.94; № 15 від 25.05.98, № 9 від 24.10.2003)

Обговоривши матеріали узагальнення судової практики в цивільних справах за позовами про відшкодування шкоди, Пленум Верховного Суду України відмічає, що суди республіки в цілому правильно вирішують ці справи. Разом з тим, окремими судами неповно з'ясовується наявність передбачених законом підстав для застосування майнової відповідальності, неправильно визначається розмір відшкодування шкоди, зокрема, при заподіянні її ушкодженням здоров'я, допускаються інші помилки в застосуванні норм, які регулюють зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди. Суди не завжди виявляють причини і умови, що сприяють заподіяння шкоди, і реагують на них окремими ухвалами.

Пленум Верховного Суду П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Судам необхідно усунути недоліки, що є в діяльності по розгляду цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди, підвищити рівень здійснення правосуддя в цих справах і забезпечити вирішення їх в точній відповідності із законом.

При покладенні обов'язку по відшкодуванню шкоди (майнової відповідальності) суди повинні виходити з положень глави 40 ЦК, Закону України «Про власність» і іншого законодавства України, що регулює дані правовідносини, і враховувати, що правильне вирішення цього питання має важливе значення в захисті цивільних прав громадян та юридичних осіб.

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, провадиться згідно із законодавством про страхування від нещасного випадку. Це законодавство складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі – Закон № 1105-XIV), Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII «Про охорону праці», Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), а також законодавчих та інших нормативно-правових актів у тій їх частині, що не суперечить Закону № 1105-XIV. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про страхування від нещасного випадку, то застосовуються правила відповідного міжнародного договору.

1-1. Вирішуючи питання про прийняття до провадження заяв про відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків, суди повинні враховувати, що спори між потерпілим працівником та роботодавцем (незалежно від форм власності та виду діяльності) щодо права на відшкодування зазначеної шкоди підлягають судовому розгляду в порядку, встановленому для вирішення трудових спорів (гл. XV КЗпП). Суд повинен обговорити також питання про притягнення до участі у справі відповідного органу Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі – Фонд) як третьої особи на стороні відповідача, яка не заявляє самостійних вимог.

Із заявою про розгляд такого спору потерпілий або інша заінтересована особа можуть звернутися на свій розсуд до суду як безпосередньо, так і після попереднього розгляду спору комісією по трудових спорах (КТС). При цьому необхідно враховувати роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. про те, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку» (п.8 постанови від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

Спори щодо розміру шкоди та права на її відшкодування у вигляді страхових виплат на підставі Закону № 1105-XIV між особами (які підлягають страхуванню від нещасного випадку, членами сім'ї чи утриманцями таких осіб, особами, які добровільно застрахувалися від зазначених випадків) та страховиком розглядаються судами в позовному провадженні за загальними правилами.)

1-2. На підставі Закону № 1105-XIV у вигляді страхових виплат відшкодовується шкода особам, які застраховані від нещасного випадку відповідно до цього Закону, та особам, право яких на отримання відшкодування шкоди, заподіяної їм унаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків, було встановлено раніше згідно з відповідним законодавством СРСР, Української РСР або України. У разі смерті зазначених потерпілих право на страхові виплати належить членам їхніх сімей та утриманцям.

Особам, які потерпіли на виробництві до 1 квітня 2001 р., Фонд сплачує страхові виплати та надає соціальні послуги з того часу, коли відповідні підприємства передали йому в установленому порядку документи, що підтверджують право цих працівників (членів їхніх сімей) на такі виплати й послуги, або коли таке право встановлено в судовому порядку.

Уся заборгованість із відшкодування зазначеної матеріальної та моральної шкоди виплачується потерпілим на виробництві та членам їхніх сімей (утриманцям) роботодавцями, а в разі їх ліквідації без створення правонаступника – Фондом. Спори, що виникають із приводу заборгованості, повинні вирішуватись на підставі законодавства, яке було чинним на момент виникнення в потерпілого права на відшкодування шкоди.

1-3. Дія Закону № 1105-XIV не поширюється на працівників, які виконували роботу не відповідно до трудового договору, а на інших юридичних підставах і не є

суб'єктами страхування від нещасного випадку, а також на осіб, зазначених у ст. 11 цього Закону, які не сплачували страхових внесків із добровільного страхування від нещасного випадку. Питання про відповідальність за ушкодження їхнього здоров'я має вирішуватись на підставі відповідних норм цивільного законодавства.

1-4. Зміни в регулюванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я при виконанні трудових обов'язків, не можуть бути підставою для відмови у прийнятті заяви або закриття провадження у справі з тих мотивів, що згідно із Законом № 1105-XIV відшкодування шкоди має провадитися не роботодавцем, про що заявляються вимоги, а Фондом. У тому разі, коли позов пред'явлено до неналежного відповідача, питання про його заміну вирішується згідно зі ст. 105 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК).

2. Розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що відповідно до статей 440 і 450 ЦК шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини.

При заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки на його володільця не може бути покладено обов'язок по її відшкодуванню, якщо вона виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого, а у випадках, передбачених спеціальним законом, – тільки умислу потерпілого. Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого, коли іншого не встановлено законом, розмір належного з володільця джерела підвищеної небезпеки відшкодування має бути зменшений або у відшкодуванні шкоди має бути відмовлено.

Правила ст. 454 ЦК про зменшення розміру відшкодування або відмову у відшкодуванні шкоди з врахуванням ступеня вини потерпілого застосовуються і в інших випадках заподіяння шкоди майну, а також особі громадянина, однак у кожному разі підставою до цього може бути груба необережність потерпілого (знаходження в нетверезому стані, нехтування правилами безпеки руху і т.п.), а не проста необачність. Правила цієї норми закону про можливість зменшення розміру відшкодування шкоди, заподіяної громадянином, залежно від його майнового стану застосовуються у виняткових випадках, коли стягнення шкоди у повному розмірі неможливе або поставить відповідача в дуже тяжке становище.

3. Роз'яснити судам, що шкода, заподіяна кількома особами, відшкодовується кожною з них в частині, заподіяної нею (в порядку часткової відповідальності).

Особи, які спільно заподіяли шкоду, тобто заподіяли неподільну шкоду взаємопов'язаними, сукупними діями, або діями з єдністю наміру, несуть солідарну відповідальність перед потерпілими. У такому ж порядку відповідають володільці джерел підвищеної небезпеки за шкоду, заподіяну внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки іншим особам. Питання про відповідальність за шкоду, заподіяну при цьому самим джерелам підвищеної небезпеки кожного із їх

володільців перед іншим з них, вирішується за правилами ст. 440 ЦК: шкода, заподіяна одному з володільців з вини іншого – відшкодовується винним; при наявності лише вини володільця, якому заподіяна шкода, вона йому не відшкодовується; при наявності вини обох володільців – розмір відшкодування визначається відповідно до ступеня вини кожного; при відсутності вини володільців у взаємному заподіянні шкоди – жоден з них не має права на відшкодування.

Володілець джерела підвищеної небезпеки не відповідає за шкоду, заподіяну цим джерелом, якщо доведе, що воно вибуло з його володіння внаслідок протиправних дій інших осіб, а не з його вини. Особи, які вчинили ці протиправні дії, відшкодовують шкоду за правилами відповідальності володільців джерел підвищеної небезпеки, а коли цьому сприяла винна поведінка володільця (не була забезпечена належна охорона і т.п.), відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, може бути покладено на особу, що протиправно заволоділа цим джерелом, і на його володільця відповідно до ступеня вини кожного з них.

Особи, винними діями яких заподіяна шкода джерелу підвищеної небезпеки і які самі не є потерпілими внаслідок шкоди, заподіяної цим джерелом підвищеної небезпеки, відповідають за заподіяну шкоду на підставі ст. 440 ЦК.

У тих випадках, коли разом із заподіянням джерелом підвищеної небезпеки шкоди (не внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки) заподіяно також шкоду джерелу підвищеної небезпеки і цьому сприяла груба необережність потерпілого, згідно з нормами ст. 454 ЦК може бути зменшено розмір відшкодування шкоди потерпілому. Покладення на нього з цих підстав відповідальності за шкоду, заподіяну при цьому джерелу підвищеної небезпеки, ст. 454 ЦК не передбачено.

4. Джерелом підвищеної небезпеки належить визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин і інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну діями таких джерел, має наставати як при цілеспрямованому їх використанні, так і при мимовільному прояву їх шкідливих властивостей (наприклад, у випадку заподіяння шкоди внаслідок мимовільного руху автомобіля).

Під володільцем джерела підвищеної небезпеки розуміється юридична особа або громадянин, що здійснюють експлуатацію джерела підвищеної небезпеки в силу права власності, повного господарського відання, оперативного управління або з інших підстав (договору оренди, довіреності тощо).

Не вважається володільцем джерела підвищеної небезпеки і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляє джерелом підвищеної небезпеки в силу трудових відносин з володільцем цього джерела (шофер, машиніст, оператор і т.ін.).

5. При розгляді справ про відшкодування шкоди за ст. 441 ЦК суди повинні мати на увазі, що крім загальних підстав, передбачених ст. 440 ЦК, відповідальність юридичної особи настає лише у випадках, коли особа, з вини якої заподіяна шкода, знаходиться з даною організацією в трудових відносинах, і шкода, заподіяна нею у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків, незалежно від того, постійним, сезонним, тимчасовим за трудовим договором чи на інших умовах вона була працівником цієї організації.

Господарські (підприємницькі) товариства, кооперативи відповідають за шкоду на підставі ст. 441 ЦК у випадках її заподіяння як їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від їх імені, так і особами, які виконують роботу за трудовим договором.

6. За шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг п'ятнадцяти років, згідно зі ст.446 ЦК несуть відповідальність перед потерпілим його батьки (усиновителі), опікуни, а у відповідних випадках – учбові, виховні або лікувальні заклади за наявністю загальних підстав, передбачених ст. 440 ЦК.

При цьому слід мати на увазі, що батьки (усиновителі) або опікуни несуть майнову відповідальність у випадках, коли шкода, заподіяна неповнолітнім, є наслідком нездійснення за ним контролю, неналежного виховання або неправильного використання щодо них своїх прав; учбові, виховні і лікувальні заклади несуть майнову відповідальність за шкоду, якщо вона виникла внаслідок нездійснення ними належного контролю за неповнолітнім в час знаходження його під їх наглядом.

Зазначений в ст.446 ЦК перелік фізичних і юридичних осіб, які несуть відповідальність за шкоду, заподіяну неповнолітніми віком до п'ятнадцяти років, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає.

Шкода, заподіяна неповнолітнім віком від 15 до 18 років, згідно зі ст.447 ЦК відшкодовується самим заподіювачем. Якщо в останнього немає майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, відповідний обов'язок покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників за умови їх винної поведінки, що сприяла виникненню шкоди. Цей їх обов'язок припиняється при досягненні заподіювачем повноліття або появи в нього майна чи заробітку, достатніх для відшкодування шкоди.

7. Відповідно до ст.440 ЦК і ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів» шкода, заподіяна життю, здоров'ю або майну громадянина внаслідок наявності конструктивних, рецептурних та інших недоліків товару або результатів виконання робіт, підлягає відшкодуванню особою, якою вона заподіяна (продавцем, виготівником чи виконавцем), незалежно від того, чи знаходився потерпілий з цією особою у договірних відносинах. Вони звільняються від відповідальності, якщо доведуть, що шкода виникла внаслідок порушення потерпілим правил користування товаром або його зберігання.

8. Оскільки в силу ст. 452 ЦК особа, яка відповідає за шкоду, заподіяну з вини іншого, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи, не буде суперечити закону пред'явлення за вибором потерпілого вимог про відшкодування шкоди

безпосередньо до винної особи, якщо за законом межі відповідальності останньої і особи, яка за неї відповідає, однакові.

З винної особи за регресною вимогою стягується сума майнових витрат, понесених на виконання зобов'язання по відшкодуванню шкоди, а якщо законом встановлено межі відшкодування або межі відповідальності винної особи, то з неї витрати стягуються в цих межах.

Особа, що відшкодувала шкоду, за яку передбачена відповідальність у солідарному порядку, має на підставі ст. 175 ЦК право зворотної вимоги до кожного з солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено законом, як у випадках, коли відшкодування було присуджено з усіх боржників, так і при покладенні цього обов'язку на вимогу потерпілого на частину з них.

Регресна вимога може бути пред'явлена протягом трьох років, з дня виконання зобов'язання про відшкодування шкоди (відшкодування в натурі, виплати суми періодичних платежів тощо).

9. Оскільки згідно зі ст. 48 Закону України «Про власність» положення щодо захисту права власності поширюється також на особу, яка хоч і не є власником, але володіє майном на праві повного господарського відання, оперативного управління, або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором, така особа також вправі вимагати відшкодування шкоди, заподіяної цьому майну.

При визначенні розміру відшкодування шкоди, заподіяної майну, незалежно від форм власності, судам належить виходити з положень ст. 453 ЦК, статей 48, 51, 52, 54, 56, 57 Закону України «Про власність». Зокрема, слід враховувати, що відшкодування шкоди шляхом покладення на відповідальну за неї особу обов'язку надати річ того ж роду і якості, виправити пошкоджену річ, іншим шляхом відновити попереднє становище в натурі, застосовується, якщо за обставинами справи цей спосіб відшкодування шкоди можливий. Коли відшкодування шкоди в натурі неможливе, потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки відповідно до реальної вартості на час розгляду справи втраченого майна, робіт, які необхідно провести, щоб виправити пошкоджену річ, усунути інші негативні наслідки неправомірних дій заподіювача шкоди. Як при відшкодуванні в натурі, так і при відшкодуванні заподіяних збитків грошми потерпілому на його вимогу відшкодовуються неодержані доходи у зв'язку з заподіянням шкоди майну.

Постановляючи рішення про стягнення на користь потерпілого відшкодування вартості майна, що не може використовуватись за призначенням, але має певну цінність, суд одночасно повинен обговорити питання про передачу цього майна після відшкодування збитків особі, відповідальній за шкоду.

Якщо для відновлення попереднього стану речі, що мала певну зношеність (наприклад, автомобіля), були використані нові вузли, деталі, комплектуючі частини іншої модифікації, що випускаються взамін знятих з виробництва однорідних виробів, особа, відповідальна за шкоду, не вправі вимагати врахування зношеності майна або меншої вартості пошкоджених частин попередньої модифікації. Зношеність пошкодженого майна враховується у випадках стягнення на користь потерпілого його вартості (при відшкодуванні збитків).

У тому разі, коли на час виконання рішення про відшкодування шкоди, виправлення пошкодження за одержані за рішенням кошти, збільшилися ціни на майно або роботи, на придбання чи проведення яких воно було присуджено, потерпілий з цих підстав може заявити додаткові вимоги до особи, відповідальної за шкоду, якщо не було його вини в тому, що виконання проводилося вже після збільшення цін і тарифів.

10. Роз'яснити судам, що шкода, заподіяна ушкодженням здоров'я, відшкодовується за правилами гл. 40 ЦК у тих випадках, коли вона була заподіяна життю або здоров'ю громадянина при виконанні ним договірних зобов'язань (договір перевозки, підяду тощо), якщо чинним законодавством не передбачено інше.

Дія Закону № 1105-XIV не поширюється на військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу органів внутрішніх справ і деякі інші категорії осіб, порядок та умови страхування яких встановлено спеціальним законодавством.

11. У разі настання страхового випадку Фонд виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, страхові виплати, передбачені ст. 28 Закону № 1105-XIV. Право на отримання потерпілим одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати настає з дня встановлення йому медико-соціальною експертною комісією (далі – МСЕК) стійкої втрати професійної працездатності.

На підставі статей 1, 5 та ч. 3 ст. 28 Закону № 1105-XIV страхова виплата за моральну шкоду провадиться потерпілому незалежно від втрати ним професійної працездатності. Порядок і розміри виплат, передбачені ч. 3 ст. 34 цього Закону, застосовуються лише при вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди, заподіяної умовами виробництва, які не спричинили втрати потерпілим професійної працездатності.

12. Розмір відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою потерпілим заробітку (його частини) у зв'язку з ушкодженням здоров'я, встановлюється виходячи зі ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

При втраті заробітку внаслідок ушкодження здоров'я, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, його відшкодування має провадитися Фондом у вигляді щомісячних страхових виплат, сума яких при одночасному призначенні пенсії по інвалідності у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком (професійним захворюванням) не повинна перевищувати середньомісячного заробітку до ушкодження здоров'я (при цьому визначені раніше розміри щомісячної страхової виплати та пенсії по інвалідності зменшенню не підлягають).

Якщо у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, у зв'язку з ушкодженням здоров'я потерпілому призначено пенсію або збільшено ту, яку він одержував раніше, розмір відшкодування визначається за відрахуванням із утраченого заробітку відповідно суми призначеної пенсії або суми, на яку її збільшено. Пенсія з інших підстав, призначена потерпілому як до, так і після ушкодження здоров'я, підлягає заліку в частині, яка могла бути призначена йому у зв'язку з цим ушкодженням здоров'я. Визначені таким чином суми відшкодування виплачуються незалежно від одержуваних у наступному потерпілим пенсії,

заробітку, доходів, стипендії. Зміна розміру відшкодування на вимогу потерпілого провадиться у випадках і в порядку, передбачених ст. 463 ЦК.

При зміні в період виплати відшкодування шкоди ступеня втрати потерпілим професійної працездатності, складу сім'ї померлого, підвищенні розміру мінімальної заробітної плати у визначеному законодавством порядку розмір щомісячних страхових виплат і витрат на медичну та соціальну допомогу підлягає відповідному перерахуванню. Перерахування суми втраченого заробітку провадиться також у разі зростання в попередньому календарному році (за даними центрального органу з питань статистики) середньої заробітної плати в галузях національної економіки. Таке перерахування провадиться з 1 березня наступного року, при цьому визначена раніше сума щомісячної виплати зменшенню не підлягає (ст. 29 Закону № 1105-XIV).

Індексація суми страхової виплати провадиться відповідно до чинного законодавства.

Стаття 37 Закону № 1105-XIV містить вичерпний перелік підстав, за наявності яких Фонд може відмовити у страхових виплатах і наданні соціальних послуг. Встановлення вини потерпілого чи відсутності вини роботодавця не може бути підставою для відмови потерпілому або членам його сім'ї у таких виплатах чи зменшенні їх розміру, а також у наданні зазначених послуг, крім випадку, передбаченого абзацом третім ч. 2 ст. 34 Закону № 1105-XIV.

Якщо у випадках, передбачених статтями 454, 457, 461 ЦК, груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, сума втраченого заробітку зменшується відповідно до ступеня вини, після чого визначається розмір відшкодування шляхом заліку пенсії за правилами, наведеними в абзаці третьому цього пункту. За наявності вини заподіювача шкоди-володільця джерела підвищеної небезпеки груба необережність потерпілого не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди.

При визначенні розміру відшкодування за ушкодження здоров'я неповнолітнього, який не досяг 15 років, правила щодо врахування вини потерпілого не застосовуються, крім випадків, коли здоров'я ушкоджено у зв'язку зі вчиненням ним злочину, згаданого в ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України.

13. Судам необхідно враховувати, що відповідно до ч. 10 ст. 34 Закону № 1105-XIV втрачений потерпілим у зв'язку з ушкодженням здоров'я заробіток (відповідна його частина) визначається із середньомісячного заробітку, обчисленого згідно із затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 1266 Порядком обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

14. Вирішуючи спори про відшкодування шкоди з підстави втрати працездатності у зв'язку з професійним захворюванням, суди повинні мати на увазі, що перелік таких захворювань затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662. Як виняток, страховим випадком може бути визнано захворювання, не внесене до зазначеного переліку, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати

це захворювання професійним. Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах із підприємством, під час роботи на якому він захворів.

15. У тих випадках, коли потерпілий на одному підприємстві (в установі, організації) мав кілька виробничих травм з втратою працездатності, розмір відшкодування визначається за загальним процентом втрати професійної працездатності. Середньомісячний зарібок при цьому за бажанням потерпілого визначається за відповідні періоди (за вибором потерпілого), що передували втраті працездатності від будь-якої з цих травм (ч. 13 ст. 34 Закону № 1105-XIV).

Якщо потерпілий одержав травми на різних підприємствах, розмір відшкодування визначається для кожного підприємства окремо, виходячи з проценту втрати професійної працездатності, встановленого МСЕК для кожного випадку, і середньомісячного зарібку за відповідні періоди, що передували втраті працездатності на кожному підприємстві.

16. У разі ушкодження здоров'я в період виробничого навчання (практики) сума страхової виплати визначається за діючою на підприємстві ставкою (окладом) тієї професії (спеціальності), якій навчався потерпілий, але не нижче від найменшого розряду тарифної ставки відповідної професії. У такому ж порядку на підставі ч. 15 ст. 34 Закону № 1105-XIV має визначатися розмір відшкодування (сума страхової виплати) при заподіянні ушкодження здоров'я учням та студентам навчальних закладів, клінічним ординаторам, докторантам, залученим до будь-яких робіт під час, перед або після занять для набуття професійних навичок.

Якщо в період навчання (практики) потерпілий одержував зарібок, за його згодою сума страхової виплати визначається із середньомісячного зарібку за цей період. За бажанням потерпілого ця сума може бути визначена із середньомісячного зарібку до початку виробничого навчання (практики).

У такому ж порядку на підставі ст. 457 ЦК визначається розмір відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю студента або учня при виконанні робіт під час виробничої практики не за трудовим договором, у період канікул чи у вільний від навчання час.

17. За потерпілим, якого за висновком лікарсько-консультативної комісії (далі – ЛКК) або МСЕК тимчасово переведено за його згодою на легшу нижчеоплачувану роботу, зберігається його середньомісячний зарібок на строк, визначений цими комісіями, або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. Якщо у встановлений ЛКК або МСЕК строк роботодавець не забезпечує потерпілого відповідною роботою, у тому числі й через відсутність відповідних вакансій, Фонд зобов'язаний сплачувати потерпілому страхову виплату в розмірі його середньомісячного зарібку. У наведених випадках середньомісячний зарібок визначається в порядку, передбаченому ст. 34 Закону № 1105-XIV.

18. Встановлення групи інвалідності потерпілих, причини і часу її виникнення провадиться в усіх випадках медико-соціальними експертними комісіями – МСЕК. Ступінь втрати професійної працездатності (у процентах), потребу в додаткових

видах допомоги визначають: МСЕК – якщо шкода була заподіяна у зв'язку з виконанням працівником трудових обов'язків (в тому числі на шляху до роботи і з роботи); судово-медичною експертизою – в решті випадків.

19. Якщо в потерпілого у зв'язку з ушкодженням здоров'я є потреба у додаткових витратах на медичну та соціальну допомогу, що підтверджується із зазначенням їх тривалості висновком МСЕК, вони компенсуються Фондом відповідно до ч. 4 ст. 34 Закону № 1105-XIV. Додаткові витрати потерпілих, на яких дія цього Закону не поширюється (потреба в них та їх тривалість мають підтверджуватися висновком судово-медичної експертизи), підлягають стягненню з особи, відповідальної за шкоду, на підставі ст. 455 ЦК.

При вирішенні таких вимог судам належить виходити з того, що:

а) компенсація (відшкодування) витрат на додаткове харчування, якщо його неможливо забезпечити в лікувально-профілактичному або реабілітаційному закладі, визначається за раціоном, складеним дієтологом чи лікарем, який лікує, та затвердженим МСЕК (у відповідних випадках – судово-медичною експертизою) на підставі інформації органів державної статистики про середні ціни на продукти харчування в торговельній мережі того місяця, в якому їх придбали;

б) розмір витрат на необхідний догляд за потерпілим устанавлюється залежно від характеру цього догляду (який при ушкодженні здоров'я у зв'язку з виконанням трудових обов'язків визначається МСЕК, а в інших випадках – судово-медичною експертизою) і не може бути меншим (на місяць) від: мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, – на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо); її половини – на постійний сторонній догляд; чверті – на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо). Для інвалідів I групи висновок МСЕК чи судово-медичної експертизи про потребу в звичайному сторонньому догляді або в побутовому обслуговуванні не вимагається. Якщо потерпілий потребує допомоги кількох видів, йому відшкодовуються витрати на кожен із них незалежно від того, ким вона здійснюється;

в) розмір витрат на ліки, лікування, протезування (крім протезів із дорогоцінних металів), предмети догляду за потерпілим визначається на підставі виданих лікарями рецептів, довідок або рахунків про їх вартість. За медичним висновком потерпілому, який став інвалідом, періодично, але не рідше одного разу на три роки, а інвалідам I групи – щорічно надається безоплатно путівка для санаторно-курортного лікування; у разі самостійного придбання путівки її вартість компенсується Фондом у розмірі, встановленому його правлінням. Потерпілому, який став інвалідом, компенсуються також витрати на проїзд до місця лікування й назад. Якщо він працює і використав щорічну відпустку до одержання путівки в санаторно-курортний заклад, йому надається додаткова відпустка для лікування (включаючи час проїзду) зі збереженням на цей період середньомісячного заробітку, який він мав до ушкодження здоров'я, або заробітку, який склався перед відпусткою, за його вибором.

У разі необхідності супроводжувати потерпілого особі, яка це робить, компенсуються витрати на проїзд і житло відповідно до законодавства про службові відрядження;

г) Фонд зобов'язаний компенсувати потерпілому (за наявності в нього відповідно до висновків МСЕК медичних показань) вартість автомобіля з ручним керуванням, запасних частин до нього, його ремонту й технічного обслуговування, пального, а також навчання керуванню автомобілем у розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України;

д) стягнення додаткових витрат потерпілого може бути проведено й на майбутній час у межах строків, зазначених у висновку МСЕК або судово-медичної експертизи. При стягненні сум витрат на протезування, придбання путівки на санаторно-курортне лікування, автомобіля суд повинен зазначити в рішенні, що присуджені суми підлягають перерахуванню відповідній організації, яка має надати ці послуги потерпілому.

20. При вирішенні позовів про відшкодування шкоди, заподіяної втратою годувальника, слід мати на увазі, що при наявності підстав, передбачених статтями 456, 457, 461 ЦК і Законом № 1105-XIV:

а) право на відшкодування такої шкоди мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого, незалежно від родинних зв'язків, або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більше ніж десятимісячного строку після його смерті. Зокрема, у разі смерті потерпілого, який був застрахований, право на одержання страхових виплат на підставі Закону № 1105-XIV мають: діти, котрі не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші, які через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти на життя; діти, що є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання – до закінчення навчання, але не більше ніж до досягнення ними 23 років; жінки, які досягли 55 років, і чоловіки – 60 років, якщо вони не працюють; інваліди-члени сім'ї померлого – на час інвалідності; дружина (чоловік) або один із батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює і доглядає дітей, братів, сестер, онуків померлого, які не досягли восьмирічного віку. В інших випадках (статті 456, 457, 461 ЦК до непрацездатних утриманців потерпілого, які мають право на відшкодування шкоди, належать: діти віком до 16 років, ті, що навчаються, – до 18 років, і непрацездатні діти старшого віку; жінки, які досягли 55 років, чоловіки – 60 років або особи, які є інвалідами; один із батьків або дружина (чоловік) померлого чи інший член його сім'ї, якщо він не працює й доглядає дітей, братів, сестер, онуків померлого, які не досягли восьмирічного віку;

б) діти мають право на відшкодування до досягнення віку, зазначеного в підпункті «а» цього пункту, працездатні особи, які здійснюють догляд за малолітніми – до досягнення останніми 8 років. Інваліди мають право на відшкодування і у тому разі, коли їх фактична інвалідність була юридично оформлена після смерті потерпілого. Зберігається це право також за дружиною померлого у випадку реєстрації нового шлюбу. За дітьми право на одержання відшкодування зберігається і при усиновленні їх у майбутньому або коли в майбутньому до досягнення зазначеного віку вони стали інвалідами;

в) право на одержання відшкодування у зв'язку з втратою годувальника виникає і у тому разі, коли останній помер внаслідок одержаної травми (що

підтверджено висновком лікарської експертизи) через деякий період після призначення суми відшкодування або встановлення групи інвалідності у зв'язку з даним каліцтвом;

г) непрацездатні члени сім'ї загиблого, які мали самостійний заробіток або одержували пенсію на час його смерті, можуть бути визнані утриманцями потерпілого, якщо частка заробітку останнього, що припадала на кожного з них, була основним і постійним джерелом їх існування. Розмір відшкодування у зв'язку з втратою годувальника у цих випадках визначається з його заробітку без врахування заробітку або пенсії, що одержували зазначені особи.

21. Роз'яснити судам, що непрацездатним особам, які знаходились на утриманні померлого і мають право на відшкодування у зв'язку з його смертю, відшкодування визначається у розмірі середньомісячного заробітку померлого (при одночасній смерті годувальників, які разом їх утримували, – в розмірі загальної суми заробітку померлих) за відрахуванням частки, що припадала на нього самого і працездатних осіб, які знаходились на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. У такому ж порядку визначається розмір страхових виплат із цієї підстави, а в разі смерті потерпілого, який сам одержував зазначені виплати й не працював, розмір страхових виплат утриманцям визначається із суми таких виплат померлому та його пенсії.

Сума заробітку, що припадає на утриманців, ділиться на їх кількість і з одержаної частки у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, відраховується пенсія у зв'язку з втратою годувальника (або відповідна частина пенсії, призначеної на всіх утриманців); у разі ушкодження здоров'я з виконанням потерпілим трудових обов'язків – пенсія заліку не підлягає, якщо відшкодування не полягає в страховій виплаті у вигляді пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Неповнолітні діти, на утримання яких потерпілий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти, вважаються такими, що перебували на його утриманні.

Непрацездатним особам, які не знаходились на його утриманні, але мали право на відшкодування, його розмір визначається сумами, що стягувались за рішенням суду (за заявою потерпілого), а при їх відсутності – встановлюється судом з врахуванням матеріального стану непрацездатності осіб і можливості потерпілого до смерті надавати їм допомогу (статті 33, 89, 90, 97 КпШС з відрахуванням пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Якщо право на відшкодування одночасно мають непрацездатні особи, які перебували, і ті, що не перебували на утриманні померлого, то спочатку визначається розмір відшкодування для осіб, які не перебували на утриманні померлого, після чого визначається розмір відшкодування для решти непрацездатних відповідно до абзаца першого цього пункту.

При визначенні у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, розміру відшкодування шкоди непрацездатним утриманцям загиблого заліку підлягає лише пенсія у зв'язку з смертю годувальника. Якщо ці особи одержували раніше пенсію з інших підстав в меншому розмірі і обрали пенсію, призначену у зв'язку зі смертю годувальника, заліку підлягає лише частина пенсії, що перевищує ту, що непрацездатний одержував раніше. Заробіток і інші доходи (аліменти, будь-яка

матеріальна допомога і т.п.), які має особа, що одержує відшкодування із зазначених підстав, заліку не підлягають.

21-1. При вирішенні позовів про стягнення одноразової допомоги у зв'язку з ушкодженням здоров'я судам слід мати на увазі, що умови, порядок та розміри її виплати регулюються Законом № 1105-XIV. Потерпілий має право на таку допомогу при стійкій втраті працездатності незалежно від встановлення йому певної групи інвалідності. Ця допомога визначається із середньомісячного заробітку потерпілого, обчисленого за тими ж правилами, що і при визначенні втраченого заробітку.

Якщо з вини Фонду одноразова допомога потерпілому або особам, які мають право на її одержання, не була своєчасно визначена або виплачена, її розмір підлягає коригуванню у зв'язку зі зростанням цін на споживчі товари та послуги в установленому законодавством порядку.

У тих випадках, коли комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я мало місце не лише з вини роботодавця, а й унаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги як страхової виплати за рішенням цієї комісії зменшується, але не більше ніж на 50 %. В інших випадках одноразову допомогу може бути зменшено в цих же межах у порядку, визначеному трудовим колективом. Залежно від встановлених обставин розмір одноразової допомоги може бути зменшено із зазначених підстав судом. У разі виникнення спору суд вирішує це питання з урахуванням встановлених обставин, але при зменшенні з цих підстав розміру одноразової допомоги не може вийти за зазначені межі.

22. В рішенні суд повинен навести точний розрахунок присуджених сум для відшкодування шкоди, зазначені строки їх виплати.

Відшкодування шкоди у зв'язку з ушкодженням здоров'я складається зі щомісячних платежів (страхових виплат), що виплачуються протягом строку, на який встановлено втрату працездатності, та додаткових витрат, що виплачуються протягом строку, на який визначено потребу в них.

Суми на відшкодування шкоди (страхові виплати) мають присуджуватись потерпілому з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня встановлення професійного захворювання, а особам, які мають право на виплати у зв'язку зі смертю годувальника, – з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати у строки, зазначені в підпунктах «а», «б» п. 20 цієї постанови.

При поданні заяви про відшкодування шкоди після закінчення трьох років із дня втрати потерпілим працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня смерті годувальника присудження виплат провадиться з дня звернення з такими вимогами.

За вимогами про продовження платежів виплати провадяться за весь попередній час, протягом якого належало відшкодувати шкоду, без обмеження будь-яким строком (з дня закінчення попередніх виплат вимоги про їх продовження задовольняються за умови, що МСЕК (а у відповідних випадках – судово-медична експертиза) підтвердила втрату працездатності та її відсоток за цей

період). В інших випадках виплати, призначені, але своєчасно не одержані потерпілим або особою, яка має право на їх одержання, а також вимоги про перерахунок (наприклад, за відсотком втрати працездатності) сум щомісячних платежів, раніше визначених судом або роботодавцем, підлягають задоволенню за час, що не перевищує трьох років.

23. При вирішенні спорів щодо перерахування розміру страхових виплат судам необхідно мати на увазі, що воно провадиться лише з підстав і в порядку, передбачених ст. 29 Закону № 1105-XIV. Суди не можуть провадити або зобов'язувати провадити перерахування сум щомісячних страхових виплат і витрат на медичну й соціальну допомогу з інших підстав, зазначених позивачем.

Якщо потерпілому або особам, які мають право на одержання страхових виплат, з вини Фонду своєчасно не визначено чи не виплачено суму страхової виплати, вона виплачується без обмеження будь-яким строком і підлягає коригуванню у зв'язку зі зростанням цін на споживчі товари й послуги у порядку, встановленому ст. 34 Закону від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці».

Зміна розміру відшкодування особам, яким воно провадиться з підстав, передбачених статтями 457, 461, 467 ЦК, здійснюється відповідно до вимог статей 463, 464 ЦК.

Обчислена судом частина заробітку, що припадає на кожного з непрацездатних утриманців потерпілого, підлягає перерахунку також у випадках народження дитини після смерті годувальника або іншої зміни у складі його сім'ї. У цьому разі частка заробітку, що припадає на кожного з них, визначається, виходячи з фактичного числа утриманців потерпілого, а також непрацездатних осіб, які не були на його утриманні, але мали на це право.

24. Відповідно до ст.459 ЦК у випадку смерті потерпілого організація або громадянин, відповідальні за заподіяння шкоди, зобов'язані відшкодувати витрати на поховання (в тому числі на ритуальні послуги і обряди) тій особі, яка понесла ці витрати. Тому вимоги про стягнення витрат на поховання можуть пред'являтися як особами, що мають право на відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю годувальника, так і сторонніми до потерпілого громадянами і організаціями, що фактично понесли ці витрати.

Витрати на виготовлення пам'ятників і огорож визначаються, виходячи з їх фактичної вартості, але не вище граничної вартості стандартних пам'ятників і огорож в даній місцевості.

У разі смерті потерпілого, який був застрахований згідно із Законом № 1105-XIV від нещасного випадку або професійного захворювання, витрати на його поховання несе Фонд у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 р. № 826.

25. Виходячи з вимог ст. 143 ЦПК суддя після прийняття позовної заяви зобов'язаний провести всі дії, необхідні для забезпечення своєчасного та правильного вирішення справи, зокрема залежно від характеру останньої роз'яснити сторонам необхідність надати (сприяти в цьому): акти чи інші докази, що підтверджують заподіяння шкоди майну, реальний розмір останньої та не

одержаних у зв'язку з її заподіянням доходів; оспорювану постанову Фонду; акт про нещасний випадок на виробництві або спеціальне розслідування професійного захворювання (отруєння) чи нещасного випадку невикробничого характеру; копії протоколу та постанови про адміністративне правопорушення або вироку суду, що стосуються нещасного випадку; висновок МСЕК (у відповідних випадках – судово-медичної експертизи) про втрату працездатності, її ступінь і строк, про необхідність у сторонньому догляді, інших видах допомоги, що зумовлюють додаткові витрати, про причинний зв'язок смерті потерпілого з каліцтвом (професійним захворюванням), за яке провадилося відшкодування; висновок обласного (Автономної Республіки Крим, міст Києва, Севастополя) спеціаліста з профпатології й відповідного лікувально-профілактичного закладу (перелік яких визначено Міністерством охорони здоров'я) щодо діагнозу захворювання потерпілого та зв'язку цього захворювання з умовами праці; довідку про середню заробітну плату (доход) потерпілого перед ушкодженням здоров'я, а у визначених законодавством випадках – про його тарифну ставку (посадовий оклад), середній заробіток або тарифну ставку (посадовий оклад) відповідного працівника на підприємстві (у цеху, на дільниці), де працював потерпілий; про підвищення розміру мінімальної заробітної плати, зростання в попередньому календарному році середньої заробітної плати в галузі національної економіки; про розмір призначеної й фактично одержуваної пенсії або тієї, що могла бути призначена по інвалідності у зв'язку з цим нещасним випадком (невикробничого характеру) і про рівень зростання цін на споживчі товари й послуги за час затримки виплати відшкодування; про склад сім'ї та утриманців потерпілого; інші необхідні докази.

26. Вирішуючи справи про відшкодування шкоди, суди повинні виявляти, ретельно з'ясовувати причини правопорушень, особливо виробничого і іншого травматизму, порушень правил техніки безпеки і виробничої санітарії, у необхідних випадках реагувати на них окремими ухвалами або поданнями, при наявності для того підстав ставити питання про притягнення винних осіб до встановленої відповідальності.

27. Визнати такою, що втратила силу, постанову Пленуму Верховного Суду УРСР від 16 травня 1975 року № 5 «Про практику розгляду судами України цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» зі змінами, внесеними постановою Пленуму від 30 червня 1989 року № 6.

2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4

(Із змінами, внесеними згідно з Постановами Пленуму Верховного суду № 5 від 25.05.2001, № 1 від 27.02.2009)

Відповідно до положень Конституції України, зокрема статей 32, 56, 62 і чинного законодавства, фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їх прав і свобод та законних інтересів.

Як свідчить судова практика, суди в основному правильно застосовують норми законодавства, які регулюють зазначені питання. Поряд із цим в окремих випадках припускаються помилок, рідко застосовують чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, неповно з'ясовують наявність підстав для відшкодування моральної шкоди, недостатньо обґрунтовують її розмір, допускають порушення процесуальних норм.

Враховуючи це, а також, що при розгляді таких справ в судах виникли питання, які потребують роз'яснення, Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на те, що встановлене Конституцією та законами України право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб. Тому суди повинні забезпечити своєчасне, у повній відповідності із законом, вирішення справ, пов'язаних з відшкодуванням такої шкоди.

Відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Зокрема, до них належить ратифікована Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини та основних свобод, яка, як і інші міжнародні договори, підлягає застосуванню при розгляді справ судами.

2. Роз'яснити, що спори про відшкодування заподіяної фізичній чи юридичній особі моральної (немайнової) шкоди розглядаються, зокрема:

– коли право на її відшкодування безпосередньо передбачено нормами Конституції або впливає з її положень;

– у випадках, передбачених статтями 7, 440-1 Цивільного кодексу Української РСР (далі – ЦК) та іншим законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди (наприклад, ст. 49 Закону «Про інформацію, ст. 44 Закону «Про авторське право і суміжні права»;

– при порушенні зобов'язань, які підпадають під дію Закону «Про захист прав споживачів» чи інших законів, що регулюють такі зобов'язання і передбачають відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

3. Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ,

заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності.

4. Відповідно до ст. 137 ЦПК у позовній заяві про відшкодування моральної (немайнової) шкоди має бути зазначено, в чому полягає ця шкода, якими неправомірними діями чи бездіяльністю її заподіяно позивачеві, з яких міркувань він виходив, визначаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується.

При недотриманні позивачем зазначених вимог настають наслідки, передбачені ст.139 ЦПК.

5. Оскільки питання відшкодування моральної шкоди регулюються законодавчими актами, введеними у дію в різні строки, суду необхідно в кожній справі з'ясувати характер правовідносин сторін і встановлювати якими правовими нормами вони регулюються, чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди при даному виді правовідносин, коли набрав чинності законодавчий акт, що визначає умови і порядок відшкодування моральної шкоди в цих випадках, та коли були вчинені дії, якими заподіяно цю шкоду.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Особа (фізична чи юридична) звільняється від відповідальності по відшкодуванню моральної шкоди, якщо доведе, що остання заподіяна не з її вини. Відповідальність заподіювача шкоди без вини може мати місце лише у випадках, спеціально передбачених законодавством.

6. При застосуванні норм Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) щодо порядку розгляду трудових спорів у справах про відшкодування моральної

шкоди, заподіяної працівникові у зв'язку з виконанням трудових обов'язків, суди повинні виходити з того, що за змістом ст. 124 Конституції потерпілий має право звернутися з такими вимогами до суду безпосередньо.

Суддя не вправі відмовити особі у прийнятті заяви з такими вимогами лише з тієї підстави, що вона не розглядалася комісією по трудових спорах.

7. За змістом ст. 440-1 ЦК та інших норм законодавства, що регулюють ці правовідносини, заподіяна моральна (немайнова) шкода відшкодовується тій фізичній чи юридичній особі, права якої були безпосередньо порушені протиправними діями (бездіяльністю) інших осіб.

8. За моральну (немайнову) шкоду, заподіяну працівником під час виконання трудових обов'язків, відповідальність несе організація з якою цей працівник перебуває у трудових відносинах, а останній відповідає перед нею в порядку регресу (статті 130, 132-134 КЗпП, якщо спеціальною нормою закону не встановлено іншого (наприклад, ст.47 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

9. Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, добровільне – за власною ініціативою чи за зверненням потерпілого – спростування інформації редакцією засобу масової інформації. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості.

У випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи.

Визначаючи розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди, суд повинен наводити в рішенні відповідні мотиви.

10. Судам слід мати на увазі, що у разі заподіяння особі моральної шкоди неправомірно вчиненими діями кількох осіб, розмір відшкодування визначається з урахуванням ступеня вини кожної з них.

На осіб, які заподіяли моральну шкоду спільно (взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдиним наміром), відповідно до статей 174, 451 ЦК покладається солідарна відповідальність по її відшкодуванню.

При заподіянні особі моральної шкоди, обов'язок по її відшкодуванню покладається на винних осіб незалежно від того, чи була заподіяна потерпілому майнова шкода та чи відшкодована вона.

Відповідно до ст. 454 ЦК розмір відшкодування моральної шкоди може бути зменшений судом з урахуванням ступеня вини заподіювача і потерпілого та майнового стану відповідача (громадянина).

10-1. При розгляді справ за позовами про відшкодування моральної шкоди на підставі ст. 56 Конституції судам слід мати на увазі, що при встановленні факту заподіяння такої шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, місцевого самоврядування або їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень вона підлягає відшкодуванню за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування. Дія цієї норми не поширюється на випадки заподіяння моральної шкоди рішеннями, діями чи бездіяльністю недержавних органів, їх посадових чи службових осіб. Така шкода за наявності необхідних підстав може бути відшкодована на підставі ст. 440-1 ЦК чи іншого законодавства.

При вирішенні спору про відшкодування моральної шкоди, заподіяної громадянину незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовими або службовими особами, судам слід виходити з того, що зазначений орган має бути відповідачем у такій справі, якщо це передбачено відповідним законом (наприклад, ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»). Якщо ж відповідним законом чи іншим нормативним актом це не передбачено або в ньому зазначено, що шкода відшкодовується державою (за рахунок держави), то поряд із відповідним державним органом суд має притягнути як відповідача відповідний орган Державного казначейства України.

11. При вирішенні спорів про відшкодування моральної шкоди, заподіяної особі поширенням відомостей, які не відповідають дійсності і порочать її честь, гідність та ділову репутацію, необхідно враховувати роз'яснення, які дав Пленум Верховного Суду України в постанові від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій».

Зокрема, судам слід мати на увазі, що у справах про спростування відомостей, поширених засобами масової інформації (в пресі, по радіо і телебаченню), як відповідачі до участі притягаються автор, орган засобу масової інформації, що їх поширив, а у передбачених законом випадках, і відповідна службова особа цього органу, які й несуть обов'язок по відшкодуванню заподіяної моральної шкоди відповідно до ступеня вини кожного з них. Якщо позивач не бажає притягати когось з них до відповідальності, на решту заподіювачів моральної шкоди покладається обов'язок по відшкодуванню тієї її частини, яка відповідає ступеню їх вини. В разі, коли орган масової інформації не називає автора, суд виходить з того, що вину за поширення зазначених відомостей цей орган взяв на себе.

На відповідача може бути покладено обов'язок по відшкодуванню заподіяної моральної шкоди, не тільки тоді, коли суд задовольнив вимоги позивача про спростування поширених відомостей, а й тоді, коли відповідач спростував їх добровільно. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» і ст. 48 Закону України «Про телебачення і

радіомовлення», на органи масової інформації, їх працівників і автора не може бути покладено обов'язок по відшкодуванню моральної шкоди за публікацію чи поширення відомостей, які не відповідають дійсності, якщо вони містились в офіційних повідомленнях чи були одержані від інформаційних агентств чи прес-служб державних органів та органів об'єднань громадян або є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим засобом інформації (з посиланням на нього), офіційних виступів посадових осіб державних органів, виступів народних депутатів, або містилися у авторських виступах, які передаються в ефір без попереднього запису.

Критична оцінка певних фактів і недоліків, думки та судження, критичні рецензії творів не можуть бути підставою для задоволення вимог про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Однак якщо при цьому допускаються образа чи порушення інших захищених законом прав особи (розголошення без її згоди конфіденційної інформації, втручання в приватне життя тощо), то це може тягти за собою відшкодування моральної шкоди.

Звернути увагу судів на те, що ст. 17 Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» передбачено певні особливості їх відповідальності за заподіяну моральну (немайнову) шкоду.

При вирішенні спорів про відшкодування моральної (немайнової) шкоди за позовами органів державної влади, місцевого самоврядування, офіційних осіб (наприклад, зареєстрований кандидат у депутати) чи посадових осіб до засобів масової інформації судам слід мати на увазі, що за змістом ч. 4 ст. 17 зазначеного Закону з'ясування підлягають наявність злого умислу журналіста або засобу масової інформації, а також наслідки використання потерпілим можливостей позасудового (досудового) спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі й гідності та врегулювання конфлікту в цілому.

Під злим умислом журналіста чи засобу масової інформації необхідно розуміти такі їх дії, коли вони перед поширенням інформації усвідомлювали її неправдивість (недостовірність) або неправомірність інших дій (поширення конфіденційної інформації щодо особи без згоди останньої тощо).

Вирішуючи питання про можливість покладення на журналіста і засіб масової інформації солідарної відповідальності та міру вини кожного, суд має виходити із загальних засад ЦК.

12. Звернути увагу судів на те, що положення ст. 24 Закону України «Про захист прав споживачів» щодо одночасного вирішення судом вимог споживача про захист його прав і відшкодування моральної шкоди не виключають можливості пред'явлення окремого позову про відшкодування цієї шкоди (наприклад, коли вимоги були задоволені без судового розгляду, але допущена тяганина).

Згідно з тим же законом ці справи можуть бути підсудні за вибором споживача районному (міському) суду за місцем проживання споживача, за місцем знаходження відповідача, за місцем заподіяння шкоди або за місцем виконання договору.

13. Судам необхідно враховувати, що відповідно до ст. 237-1 КЗпП (набрала чинності 13 січня 2000 р.) за наявності порушення прав працівника у сфері

трудових відносин (незаконного звільнення або переведення, невиплати належних йому грошових сум, виконання робіт у небезпечних для життя і здоров'я умовах тощо), яке призвело до його моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків чи вимагає від нього додаткових зусиль для організації свого життя, обов'язок по відшкодуванню моральної (немайнової) шкоди покладається на власника або уповноважений ним орган незалежно від форми власності, виду діяльності чи галузевої належності.

Умови відшкодування моральної (немайнової) шкоди, передбачені укладеним сторонами контрактом, які погіршують становище працівника порівняно з положеннями ст. 237-1 КЗпП чи іншим законодавством, згідно зі ст. 9 КЗпП є недійсними.

14. Відповідно до ст.13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» питання про відшкодування моральної шкоди у зазначених випадках та її розмір вирішується за заявою громадянина ухвалою суду першої інстанції, який розглядав кримінальну справу або якому вона мала бути підсудна.

Розмір моральної шкоди в цих випадках визначається з урахуванням обставин справи, але за час незаконного перебування громадянина під слідством чи судом він має бути не меншим однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством або судом. Відшкодування моральної шкоди в цих випадках провадиться за рахунок коштів державного бюджету, незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду.

15. Судам слід мати на увазі, що на правовідносини, які виникли до набрання чинності відповідним законодавчим актом про відшкодування моральної шкоди, обов'язок по її відшкодуванню не поширюється, в тому числі й на ті випадки, коли позивач після набрання чинності цим актом ще зазнає моральних чи фізичних страждань від раніше вчинених неправомірних дій. Однак моральна шкода підлягає відшкодуванню, якщо неправомірні дії (бездіяльність) відповідача, що завдають позивачеві моральних або фізичних страждань, почалися до набрання законної сили актом законодавства, яким встановлена відповідальність за заподіяння такої шкоди, і продовжуються після набрання цим актом чинності.

16. До вимог про відшкодування моральної шкоди, заподіяної поширенням відомостей, що не відповідають дійсності і порочать честь, гідність чи ділову репутацію фізичної або юридичної особи, згідно з ч. 3 ст. 7 ЦК застосовується строк позовної давності в один рік. До вимог про відшкодування моральної шкоди у випадках, передбачених трудовим законодавством, – тримісячний строк (ст. 233 КЗпП). До інших вимог про відшкодування моральної шкоди, як вимог, що випливають з порушення особистих немайнових прав, строки позовної давності відповідно до ст. 83 ЦК не застосовуються.

16-1. Відповідно до ст. 24 ЦПК спори про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підвідомчі суду, якщо хоча б однією зі сторін у них є громадянин (фізична особа).

Суду підвідомчі також спори між юридичними особами про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, якщо ці вимоги взаємопов'язані з іншими вимогами, вирішення яких віднесено до відання суду загальної юрисдикції (наприклад, про спростування поширеної інформації та відшкодування у зв'язку з цим заподіяної моральної шкоди).

Підсудність справ даної категорії визначається за правилами ст. 125 ЦПК, тобто за місцем знаходження відповідача, крім випадків, коли позивачеві надано законом право вибору підсудності.

17. З метою забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи, суддя повинен провести ретельну підготовку її до розгляду. Зокрема, в строки встановлені ст. 146 ЦПК, вчинити всі необхідні підготовчі дії, передбачені ст. 143 цього ж Кодексу, залежно від конкретних обставин справи, витребувати від позивача подання доказів про порушення його законних прав і заподіяну моральну шкоду, надіслати відповідачу копії позовної заяви та доданих до неї документів і зажадати від нього письмових пояснень щодо заявленого позову, а за наявності заперечень проти нього – подання доказів, що їх підтверджують.

17-1. Виходячи з правил статей 4, 5 ЦПК і статей 28, 49, 50 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) потерпілий, тобто особа, якій злочином заподіяно моральну шкоду (внаслідок посягання на здоров'я, честь, гідність, знищення майна, позбавлення годувальника тощо), має право пред'явити позов про її відшкодування у кримінальному процесі або в порядку цивільного судочинства.

У кримінальній справі вимоги про відшкодування моральної шкоди розглядаються і вирішуються судом за умови, що особу, якій її заподіяно, визнано в установленому законом порядку потерпілим та цивільним позивачем і що у справі є письмова заява, яка за змістом відповідає ст. 137 ЦПК. У тих кримінальних справах, які відповідно до ст. 27 КПК порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, вимоги про відшкодування моральної шкоди можуть бути викладені у скарзі про порушення кримінальної справи.

У разі, коли до надходження кримінальної справи до суду особа не була визнана потерпілим і цивільним позивачем, ці питання мають бути вирішені у стадії віддання обвинуваченого до суду або відповідно до вимог ст. 296 КПК (1003-05) у підготовчій частині судового засідання.

18. При розгляді справ про відшкодування моральної шкоди суди мають виявляти і всебічно з'ясовувати причини й умови, що призводять до порушення прав фізичних і юридичних осіб та заподіяння їм моральної шкоди, і реагувати на них окремими ухвалами.

18-1. Рекомендувати судам при вирішенні справ даної категорії враховувати відповідні роз'яснення, які містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України (із внесеними до них змінами) від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» та від 12 квітня 1996 р. № 5 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів».

Навчальне видання
Пушкіна Олена Вікторівна
Лежнєва Тетяна Миколаївна
Пробко Ілля Борисович
Черноп'ятов Станіслав Володимирович

ДЕЛІКТНЕ ПРАВО
ЗБІРНИК ЗАВДАНЬ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Електронне видання

Редактор О.О. Шевцова
Комп'ютерна верстка А.Ю. Такій

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Тел. (056) 778-58-66, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.